

Aspectes sanitaris de l'Arxiu Parroquial de Solsona (1565-1700)

Lluís Sallés i Planas

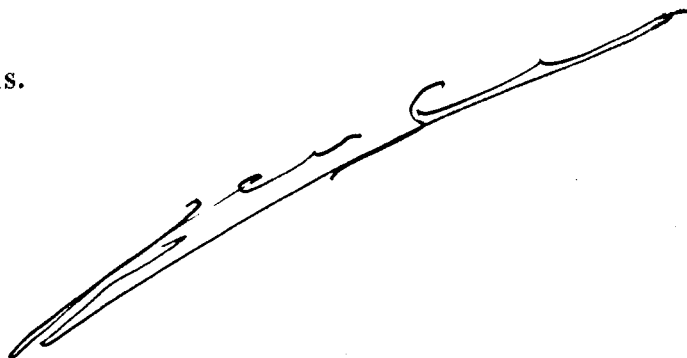
ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Aspectes sanitaris de l'Arxiu Parroquial de Solsona,
(1565-1700).

Lluís Sallés i Planas.

Universitat de Barcelona.

Divisió de Ciències de la Salut.

Departament de Salut Pública i Legislació Sanitària.

Unitat d'Història de la Medicina.

Director: Dr. Josep Ma. Calbet i Camarasa.

Tutor: Dr. Manuel Gené i Badia.

Barcelona, 1994.

8.1.5. ALTRES SANITARIS A SOLSONA DE 1565 A 1700

ALTELL, Barthomeu. Canonge infermer

+ 11 desembre 1602. *Canonge setglar i últim infermer de l'església i cathedral de Solsona,* es mor.

BARRERA, Joan Canonge infermer

+ 7 setembre 1592. És enterrat.

BESCOMTE, Esteve Adroguer

+ 5 gener 1654. És enterrat com a adroguer.

BONANY, Antoni

Manescal

10 juliol 1679. *Anton Bonany fadrí ferrer fill..... de Jaume Bonany ferrater y de Paula conjuges, es casa amb Hipolita Pla donsellà filla de Miquel Pla ferrer difunt.*

8 març 1681. Bateig d'un fill d'Antoni Bonany ferrer i Hipòlita, conjuges. Li van posar de nom Jaume Antoni Thomas Joseph.

13 agost 1683. Bateig de Salvador Hipòlit Isidro....., fill..... d'Antoni Bonany, ferrer, i d'Hipòlita conjuges. Fou padrí Mestre Salvador Ros, organista.

24 febrer 1686. Es torna a casar. *Antoni Bonany ferrer viudo fill de Jaume Bonany ferrer..... amb la honesta Maria Vila donsellà filla..... del honorable Francisco Vila sastre, fan de testimoni lo Dr Pau Alinya (Dr. en Drets) y Joan Folch appotecari tots de Solsona.*

18 març 1691. Bateig de Maria Madalena Josepa, filla..... d'Anton Bonany, ferrer, i de Maria cònjuges de Solsona.

28 març 1693. Bateig de *Hieronim Joseph Anton Christofol, fill..... de Antoni Bonany ferrer y de Maria conjuges.*

8 juny 1694. Anton Bonany, ferrer. Fa de padrí d'un fill de Pau Bonany, ferrer.

26 juny 1694. *Isabel Paula filla..... de Anton Bonany ferrer i de Maria conjuges.*

17 setembre 1697. *Maria Monica Catherina, filla..... de Anton Bonany ferrer y de Maria conjuges, foren padrins lo honorable Joseph Cases cirurgia .*

14 abril 1700. Maria Isabel Anna Francisca, filla..... d'Anton Bonany, ferrer, i de Maria, cònjuges.

Com a Manescal consta al Fons Pallarès per haver fet unes receptes, concretament l'any 1686, al lligall 21, i l'any 1700, al lligall 25.

Aquestes dades me les ha facilitat el Sr. Marcel Coromines.

Hi consten fins allà on he arribat, dues esposes quatre filles i tres fills.

MIQUEL, Gabriel

Adroguer

29 juliol 1615. *Es batejat un fill de Gabriel Miquel y dena Isabet muller sua, foren padrins lo Sr. Doctor Antoni Beneyt..... fonli posat nom Gabriel Joseph Antoni.* (Probable bateig del Dr. Miquel)

25 gener 1668. *Lo magnific Gabriel Miquel en medicina doctor fill de Gabriel Miquel adroguer y de Elisabet Joana, es casa amb la Sra. Maria Peres donsella filla del Sr Joan Peres botiguer de teles y de la Sra. Geronima.*

3 setembre 1690. *Es casa Lo Magnifich Gabriel Miquel viudo, en medicina doctor fill.....del honorable Gabriel Miquel adroguer y de Isabel Joana conjuges diffuncta de una part, amb la señora Cicilia Coma donsella filla..... del discret Bernat Coma notari y de la señora Isabel Joana conjuges vivents.*

Hi consten una esposa i un fill.

8.2. LES CAUSES DE MORT

Una altra de les recerques importants d'aquesta tesi és l'estudi de les causes de mort durant aquells segles a Solsona, cosa bastant difícil de deduir perquè en els llibres d'òbits d'aquells anys no s'hi posava gairebé mai el diagnòstic de la causa de la mort, fora de les que eren per causa violenta o sobtada.

Així, segons les inscripcions que trobem en els llibres d'òbits, podem classificar les causes de mort en:

- Mort violenta.

Són les morts en què hi ha un diagnòstic clar que la causa de la mort és violenta. N'hi ha 139 casos, que representen el 2'22 % de totes les morts i que podem subdividir en :

Homicidis. Poden diferenciar-se entre els comesos per arma blanca o de foc.

Execucions de sentència. Gairebé totes són a la forca.

Accidents. En aquest grup podem valorar molt especialment els accidents de treball pel seu interès sociològic i pel fet que n'hi ha poca documentació en aquesta època.

Per la guerra.

Morts violentes sense especificar.

- Mort natural sospitosa.

Considero en aquest apartat les morts sobtades o aquelles en que no hi ha hagut temps per a l'extremunció, sense haver-hi cap altre diagnòstic. També hi incloc tres morts a la presó. En total sumen 110 morts que són el 1'76 % del total.

- Mort natural diagnosticada.

Són les morts en què hi ha el diagnòstic de la malaltia natural o que com a mínim hi consten els símptomes presents en el moment de la mort o que la causen. Per desgràcia, en aquesta època no era obligatori que en les morts naturals hi constés el diagnòstic i, per tant, són una ínfima minoria comparat amb el total de morts naturals. En el meu cas he trobat 108 inscripcions, que representen el 1'73 % del total de morts i el 1'76 % de les morts naturals.

- Mort natural sense diagnòstic.

Segons el que he explicat en l'apartat anterior, són la immensa majoria de les inscripcions dels llibres d'òbits. Com a molt un vicari hi posava si el difunt havia tingut una malaltia curta o llarga però sense cap possibilitat de poder valorar el que ell considerava curta o llarga malaltia ni el seu diagnòstic.

Aquestes sumen 5887 casos i són el 94'28 % de totes les morts i el 96'42 % de les morts naturals. Així doncs, només tenim el diagnòstic del 5'72 % de totes les inscripcions de mort.

8.2.1. LA MORT VIOLENTA

8.2.1.1. Homicidis o assassinats.

21 gener 1578. *Hieronim Jaques matarelo.*

12 juliol 1610. *Fonch feta sepultura al cors de Migt Fuster morí de punyalades.* En el llibre d'òbits, la frase "morí de punyalades" és ratllada amb una ratlla horitzontal.

5 març 1614. *Baltazar Parella parayre morí de mort violenta de pedrenyal.*

14 juliol 1615. *Francesc Rovira morí de mort violenta per los bandolers que vingueren als portals de la nostra ciutat.*

En el mateix atac també van morir:

Migt Front pages de la Masia de Vilafranca.

Francesc Alsina fadrí.

Francesc Burrells.

Gaspar Sorribes teixidor.

Antoni Friati.

Tots los demunt dits moriren morte violenta a mans de bandolers dia y any sobredit.

4 gener 1621. *Fou mort Francesc Costa fadrí .*

4 agost 1622. *Jaume Bernoy fadrí lo qual mataren amb pedrenyal a Olius el dia de St. Esteve.*

12 agost 1626. *Joana Oliver morí despres de haverli donat un home unes punyalades i ferides mortals de les quals es morta.*

19 agost 1627. *Antoni Pallares doctor en medecina al qual mataren la nit antes tras la porta de sa cassa ab un tir de pedrenyal sens poder confessar.*

27 juliol 1628. *Rigalt Redon fadrí vidrie frances, lo qual mataren al Forn de la Teula de la present ciutat degollat y apunyalades.*

13 febrer 1630. *Joan Fullarachs fadrí morí de un tir de pedrenyal y desgratia de la finestra del davant sa casa se despara.*

13 abril 1630. *Bonay morí de un tir de pedrenyal.....* La resta de la inscripció és il·legible per la humitat que l'ha feta malbé.

15 setembre 1633. *Magdalena Casanova la qual morí de una desgratia que fonch de una pedrada li tiraren.*

25 març 1637. *Me Pere Junyent prevere lo qual morí en la ciutat de Manresa que venin de Barcelona lo scopetejaren los lladres..... y morí d'aquexa desgracia.*

21 novembre 1638. *Antoni Figuerola fadrí pages de Llobera lo qual mataren la nit antes ab scopetades.*

30 desembre 1640. *Morí en lo Hospital d'aquesta ciutat Andreu Coloma pages lo qual morí de una scopetada per desgracia.*

8 gener 1641. *Francesc Colomer blanquer lo qual morí de un cop de pedra y desgracia.*

5 juliol 1641. *Ramon Bordes fadrí lo qual mataren la nit antes ab una scopetada.*

25 agost 1641. *Sucei que malisiosament mataren al Sr. Governador de Cardona Sr. Cau de Belllloch y Vilanova cavaller molt honrat que per fer justicia ve vulgo visitar uns homens..... nomenats li tiraren quatre o sinch scopetades en la plaça major d'esta ciutat en la porta de la Cort Ducal y dit Sr. Contessa.*

29 agost 1641. *Mestre Joan Perayre Penes natural de la vila de Berga lo qual trobantse en la plaça desta ciutat diumenge 25 de dit mes y dia..... uns homens enemics y poch temerosos de Deu y de la justicia temporal..... mataren ab scopetades lo qual reverent volen ajudar..... al Sr. Governador.*

29 octubre 1641. *Andreu pages fadrí..... morí de una scopetada de traydor.*

29 juliol 1642. *Pau Grau fadrí sastre lo qual morí lo dia antes de una scopetada.*

6 maig 1647. *Josep Solsona sombreroer morí de una escopetada.*

25 juny 1649. *Jaume Orrit de Oden morí per averli pegada una escopetada en lo carrer de les Tortilles..*

25 desembre 1649. *Me Francesc Tomasa rector morí de una escopetada.*

12 abril 1650. *Un cos que aportaren al Ospital de Solsona lo qual mataren d'una escopetada, morí sens ningun sacrament.*

1 juny 1651. *Raphael Camp estudiant morí de una escopetada.*

28 gener 1652. *Me Joseph Sanou prevere rebe tots los sacraments en sa curta malaltia administrats per mi Joan Fortich prevere y vicari perpetu de Solsona, lo mataren de una escopetada estant a una taverna entre deu y onse de lla nit.*

17 maig 1653. *Se enterren dos homens que mataren en la parroquia de Llavanera Diocesis de Solsona, moriren sens ningun sacrament.*

8 febrer 1654. *Pere Joan Rubert daguer morí de una escopetada.*

20 juliol 1655. *Jaume Vila calderer morí de una escopetada li tiraren en la sua cabana sens poder rebre ningun sacrament.*

6 novembre 1661. *Es donada eclesiastica sepultura al cos de la dona de la qual morí de unes punyalades..... no rebe ningun sacrament per averla trobada morta la qual portaren morta al St. Ospital.*

24 febrer 1662. *Francisco Mascaró Jove morí de escopetades i punyalades.*

30 abril 1667. *Francesch Ricort lo qual estave devant lo col-legi y morí lo dia antes entre les 6 y 7 hores de la tarde desdixadament de una punyalada (segons digueren) caigue y mori en lo carrer de la Seu devant la porta de Joseph Solsona assahonador.*

2 març 1668. *Jaume Fornols Gelí..... lo mataren ab escopetades cerca de la casa de Querol ahont ell vivie en la Ribera Salada lo dimecres al 29 de Febrer.*

1 gener 1670. *Morí Pere del Forn dit Joan Gelí al enfoscant en una botiga de la Plassa Major de una escopetada de repente.*

12 setembre 1676. *Pere Antoni Santandreu fadrí pages..... lo qual lo dia antes trobi en lo cami de Sta Magdalena apunyalejat.*

22 maig 1677. *Sr. Joseph Moxi chirurgia natural de la present ciutat lo qual morí lo dia antes ala matinada haventlo ferit de una escopetada cerca de la mitja nit.*

6 març 1680. *Joan Fontestar jove fadrí desta ciutat morí lo dia antes de una escopetada en lo terme de Olius.*

31 juliol 1683. *Antoni Aynes pages morí lo dia antes de una scopetada de repente.*

26 desembre 1684. *Eularia Capella..... mori desestradament de una escopetada de desdixa.*

4 gener 1685. *Ales nou hores y mitja de la nit morí lo Ilustrísima R^e Señor Don fra Lluís de Ponts octau Bisbe de esta Sta. Cathedral de*

Solsona..... . Aquest és l'inici de la inscripció en el llibre d'òbits en la qual no es fa referència a cap acte violent, però en el llibre *Memorias de la ciudad de Solsona y su Iglesia* de Domingo Costa i Bofarull Pbro.¹ hi diu:

Murió en su palacio episcopal de Solsona, entre las nueve y diez horas de la noche del dia 4 de enero del año 1685, por un descuido fácil de precaver, pero difícil de enmendar sus resultados. Dícese que habiendo de emprender viaje quiso prevenirse con un leve purgante. Éste estaba indicado con cierta poción de clara de huevo; y leyendo mal el boticario en la receta, por albumim o alumin ust, le puso alumbre calcinado o tostado, por clara de huevo. Luego de haberlo tomado experimentó los síntomas de un veneno. Llamóse al médico, y examinado el hecho, se vió la equivocación, y que no había remedio. Dióse noticia al prelado por su confesor; no se turbó; perdonó al delincuente; y habiendo recibido con edificación los sacramentos, descansó en el Señor.

Encara que segons l'escrit es dona a entendre que fou un enverinament accidental, m'inclino a pensar que no fou així perquè és una equivocació molt greu per a un apotecari, i perquè consta que aquest bisbe s'havia guanyat alguns enemics entre els clergues per les seves decisions impopulars.

15 novembre 1696. *Joseph Vilar de Segura morí de repente de una escopetada als 9 de dit mes a la nit.*

15 novembre 1696. *Fonch donada ecclesiastica sepultura en lo fossar de Solsona al cos de Pau..... de St. Hipolit morí als 9 de dit mes de escopetades.*

---

¹ COSTA i BOFARULL Pbro, Domingo. Memorias de la ciudad de Solsona y su Iglesia . Barcelona: Ed. Balmes 1959, Vol. 2. pp. 422-423.

15 novembre 1696. *Dit dia fonch donada ecclesiastica sepultura al cos de ..... dit Redo morí de repente de escopetades sens rebre algun sacrament als 9 de dit mes.*

En total hi ha 50 morts per homicidi o assassinat que representen el 35'97 % de les morts violentes i el 0'80 % de totes les morts.

Segons el mètode o els causants dels l'homicidis, podem subdividir-los en:

Mètode o causants de l'homicidi	Total	Percentatge
Matarelo o fou mort (no consta com)	4	8 %
Tir de Pedrenyal (així inscriuen les morts per arma de foc fins l'any 1630)	5	10 %
Escopetades (a partir de 1637)	24	48 %
Bandolers	7	14 %
Pedrada	2	4 %
Punyalades	5	10 %
Escopetades i punyalades	1	2 %
Degollament i punyalades	1	2 %
Enverinament	1	2 %
Total	50	100 %

Si sumem les morts per tir de pedrenyal i les escopetades, ja que són diferents maneres d'inscriure, segons l'època, les morts per arma de foc, donen un total de 29 homicidis per arma de foc, que són el 58 % de totes les morts violentes per homicidi.

8.2.1.2. Execucions de sentència.

10 novembre 1610. *Sententiare a penjar a Joan Boix de Solsona inculpat de la mort de Xargi fuster, portili a combregar lo dia abans quel gente Basse? al castell del duch a las dos hores despres migdia y combrega jejunos cotssal? lo Sr. doctor pallares y li ajuda a morir ab lo canonge coloma.*

Aquesta inscripció es troba darrera el full 43 del llibre 1 de *Desporis*, i a l'encapçalament del full hi ha escrit *Memoria dels Excomunicats*.

Al llibre d'òbits no hi consta que va morir a la forca; només hi posa: *A 12 de dit mes de Novembre de 1610 fora feta sepultura al cos de Joan Boix teixidor volguer deu capellans.*

30 juliol 1614. *Gabriel Pla hereu morí de mort violenta confessat i combregat per sententia judicis.*

També a darrera del full 43 del llibre 1 de *Desporis* i a sota la inscripció de Joan Boix hi posa: *A 30 Juliol 1614 sententyare a penjar al hereu Gabriel Plà de Clarà ajudaré aben morir los caputxins y lo doctor pallares.*

8 abril 1615. *Pere alies de la Raixa mort de mort violenta condemnat al judici..... gubernatoris.*

11 octubre 1629. *Pere Valls morí en la forca.*

10 desembre 1653. *Se penga Saldoni Grau de Terrasola, rebe los sacraments de penitencia y de la Eucaristia.*

23 agost 1655. *Se pasaren per les armes los soldats un tal Blanquer.*

En total hi consten sis homes morts per execució de sentència que representen el 4'31 % de les morts violentes i el 0'09 % de totes les morts. D'ells quatre són penjats a la forca, un és afusellat i en un altre no hi consta el mètode.

8.2.1.3. Accidents.

13 març 1568. *Fan sepultura de un home que morí a Llobera de accident.*

27 octubre 1573. *Font feta sepultura del senyor en fullet lo qual se ofegà.*

19 octubre 1586. *Hieronim Crexans morí per menjar bolets.*
(Intoxicació)

21 juliol 1599. *Gabriel Vilar diaca, morí en lo comunidor ferit de llamp.*

14 gener 1615. *Morí Joana Trilla viuda en un incendi de foch que cremà sa casa ab dos criatures sens remey de poder fer so acorregut.*

30 juny 1616. *Joan Vilar de la Salsa caigue desde dalt del castell.*

29 març 1626. *Claudi Casals manobre, caigue de cap de la obra de la Seu.* (Accident de treball.)

12 juny 1627. *Josep Pertx mestre de casses frances morí repentinament a la costa del Castellvell a la pedrera que una soccada de*

terra y pedra lo cullí sens poder rebre ningun sacrament. (Accident de treball.)

31 juliol 1627. *Jaume Gallart mestre de casses lo qual morí a la pedrera de desgracia que un carreu que arredola de la pedrera al sot de la Costa del Castell lo troba adormit y lo pega en lo cap. (Accident de treball.)*

15 febrer 1629. *Cristofol Llandó fadrí pobre morí en hospital de una peunada de animal sens poder rebre ningun sacrament.*

5 març 1631. *Joan Boria paraire..... noy fou atemps la sta. extremauntio y stat miranelos que la administratio de aquell sen entra lo sostre dela cambra y stant plena de gent, dela caiguda prengue mal molta gent, morí intestat.*

13 desembre 1631. *Ermentera Tugues la cual morí de una caiguda.*

23 desembre 1631. *Juorra la qual morí desgraciadament que caigue de la muralla de nit y no rebe sacraments.*

22 setembre 1632. *Jaume Isanta farrer lo qual morí desgraciadament y caure en sa casa y non veu algu de manera que no rebe los sacraments*

1 febrer 1635. *Pere Ginebrosa pages lo qual morí de una desgracia que tallant llenya li dona un arbre damunt y no pogue confessar. (Accident de treball.)*

6 novembre 1637. *Cosme Codina parayre lo qual morí lo dia antes venint del moli..... ques creu fonch ferit o de mul de illada.*

18 setembre 1641. *Jaume Valielles parayre lo qual morí ofegat a Ribera desta ciutat los dos dias antes y trobat serca del Cardoner al darrer.....*

2 maig 1642. *Magdalena Viladellarich viuda dexada morí de desgracia que caigue per una scala*

28 maig 1645. *Francesc Villaró estudiant della Villa de Peremolla morí negat sens poder rebre ningun sacrament.*

10 agost 1653. *Pere Venrell lo matà lo llamp.*

28 agost 1653. *M^o Joan Salanova prevere morí sens ningun sacrament per matarlo lo llamp en la hermita de St. Bartomeu en lo terme de Solsona.*

6 març 1664. *Magdalena Monravana morí sens poder rebre ningun sacrament per quant se troba offegada en una bassa.*

1 maig 1667. *Fonch donada ecclesiastica sepultura al cos de Ramoneta viuda muller que fonch de Joseph Ramonet sastre alies "lo brinya", la qual caigue dos dies antes en la escala de la casa del pubill Camp a la plassa, perdé luego los sentits.*

6 desembre 1668. *Antoni Sentandreu lo qual morí la nit antes, lo dimarts de matí lo trobaren més enlla del Castellvell que estave casi mort per raho de algun mal que ly vingue y ab lo gran fred que feu aquella nit.*

Encara que morir de fred no és estrictament un accident, l'incloc aquí perquè ho considero més un accident que no pas una mort natural.

26 juliol 1670. *Pau Graells fadrí pobre lo qual morí lo dia antes offegat en la ribera prop lo toll de Estanyer y se diu que caigué en la aigua ab lo mal de caurer que acostumave tenir y alli lo trobaren mort. (Segurament era epilèptic.)*

25 gener 1672. *Joseph Riber fuster morí lo dia antes a la tarde cerca de les 8 ho 9 hores de la nit..... morí de repente havent caigut la escala fins baix.*

9 setembre 1672. *Elisabet Llera muller de March Llera pages la qual morí lo dia antes a la matinada..... fou un cas desdichat y raro que al que exiren de les Completes y festa de Maria SSma. del Claustro ab molta gent estave prop la porta de Joan Gatuelles al carrer de la Seu mirantse les gales y lo foch que tiraven ab abundancia y al ultim de les gales fonch tirat un cuet o raijador o carretilla que havent rodat per la plassa de la Iglesia vingue a parar en lo puesto ahont estave la dita Llera y li pega al cap cerca de la orella esquerra y petà en aquell puesto y li isque molta sanch y fou ab tanta vehemencia que la maltracta moltíssim en lo cap de tal manera que luego perde la paraula y demes sentits y a la matinada fou morta.*

25 setembre 1677. *Geronima Planes viuda relictà del Me Joan Planes paraire la qual lo dia antes entre les dotze y una hora de la nit mori desgraciadament que caigue de tal hora de un terrat de casa sa filla al carrer y prestament morí.*

17 febrer 1678. *Joan Torra pages lo qual morí lo dia antes desgraciadament podant unes parres al hort de la Sra. Mas ahont caigué y morí prestament entre les nou y deu hores de la matinada. (Accident de treball.)*

7 abril 1678. *Dijous Sant fonch donada ecclesiastica sepultura al cos de mestre Jaume Massalma mestre de cases de la ciutat de Manresa y domiciliat en la present ciutat de Solsona, lo qual lo dia antes a la matinada caigué del més alt de casa del Sr. Pere Martí Andreu Notari, desgraciadament essent lloch molt alt, y fins al carrer y morí dins breu temps, si be per la misericodia divina ab tota la brevetat rebe los Sants sacraments. (Accident de treball.)*

6 juliol 1681. *Madalena Montaner..... morí ofegada.*

30 maig 1683. *Francesch Llorens treginer mori..... en lo terme de Cardona ofegat en lo riu Cardoner.*

12 juliol 1684. *Beneta Torredesflot viuda morí als deu de dit a la nit, no rebe ningun sacrament pre averla trobada morta ofegada.*

10 maig 1694. *Andreu Miro alias Muriscots de la parroquia de Olius..... sens ningun sacrament per aver mort de repenta dins de un cup.*

14 juliol 1694. *En lo terme de Solsona morí ofegat Francesch Sunyer estudiant.*

11 novembre 1697. *Mariano Tapia pages morí als 9 de dit per ocasio li caigues una roca demunt y no pogue rebre ningun sacrament.*

En total he trobat 38 morts per accident dels quals sis es poden considerar accidents de treball perquè l'accidentat estava exercint el seu ofici quan va tenir l'accident mortal.

Segons el motiu de l'accident els he classificat en:

Motiu de l'accident	Total	Percentatge
Accident sense especificar-ne el motiu	1	2'63 %
Incendi	3	7'89 %
Llamps	3	7'89 %
Menjar bolets verinosos	1	2'63 %
Caiguda	11	28'94 %
Colgats o esclafats per terra o pedres	3	7'89 %
Ofegats per immersió	9	23'68 %
Guitza d'animal	2	5'26 %

Fred	1	2'63 %
Enfonsament del sostre	1	2'63 %
Explosió de petards	1	2'63 %
Aixafament per un arbre que tallava	1	2'63 %
Dins d'un cup	1	2'63 %
Total	38	100 %

Els 38 morts d'accident representen el 27'33 % de les morts violentes i el 0'60 % de totes les morts.

8.2.1.4. Guerra.

13 octubre 1639. *Un fadrí morí perque torna malalt de la guerra.*

25 octubre 1639. *Morí un fadrí perque torna malalt de la guerra.*

4 novembre 1639. *Joan Sala fadrí lo portaren mort de la guerra.*

4 novembre 1639. *Jaume Jutglar fadrí torna malalt de la guerra.*

3 desembre 1639. *Ramon Pont fadrí pobre soldat torna malalt de la guerra, morí a lo hospital.*

25 gener 1640. *Martí Spaser pages de la vila de Guissona vingué malalt de la guerra de soldat en servei del Rei.*

15 desembre 1642. *Sr. Joan Jaques de les Teules de la Vila de Befregs? del Llengua doch, chansaller y soldat dela Companyia del bascompte de Pujol regne de frança lo qual morí la nit antes en casa del Mach. Sr. Joseph Pallares apotecari y consol en lo present any enesta ciutat de Solsona de la jurisdicció Ducal.*

16 desembre 1642. *Morí en lo hospital desta ciutat Luis Barni dexabell de la provincia Andufina de frança home casat y de sanch Ille. que per ocasió de les guerres desta provincia de Tarragona vingué en companya de molts altres soldats en esta ciutat.*

5 gener 1643. *Un ballet frances nat de la ciutat de Paris regne de frança, lo qual morí dela scop(etada) que li donada un soldat sens poder rebre ningun sacrament y fonch enterrat com los pobres que moren enlo spital de la ciutat.*

24 gener 1655. *Don Gil de la guardia sargent major morí de una escopetada.*

5 octubre 1655. *Carles Mascaró los castellans lo mataren, morí sens ningun sacrament.*

30 novembre 1655. *Joan Sosiats morí per los castellans sens ningun sacrament.*

26 gener 1700. *Gabriel Fernandez de la ciutat de Granada sargento reformat de la Companya de don Baltasar Areny morí lo die antes sens rebre algun sacrament.*

26 gener 1700. *Joseph Rodriguez Tormenta soldat de Castilla de la Companya de Don Manuel de los Infantes morí lo dia antes sens rebre ningun sacrament per que moriren tots dos de una escopetada.*

Afegeixo en aquest apartat de morts a causa de la guerra, les persones que estan inscrites darrera l'últim full del Llibre 5 de Baptismes i que en l'encapçalament de la relació hi posa, més o menys, perquè el full és molt estripat i és molt difícil de desxifrar:

Numero dels casos que morire en lo Primer coso? de Solsona 1655.

Agost

- 4 *morí María Coma*
morí un nebot del Rector de Canalda
- 6 *morí una miniona d engausens de la bansa*
dit dia morí la violeta frasc?
dit dia morí March Antoni soldat
- 8 *morí Joan Naval soldat frances*
dit dia morí Sebastia Vilardell de Solsona
- 10 *Jaume March de Canet*
- 13 *morí Joseph hisanta farre de ciutat*
- 14 *morí Francesch Esteve de la Bansa*
- 16 *morí Joseph Calsina de argales*
- 17 *morí Esteve Carreres de illa*
- 19 *morí Antonio la Porta tinent*
- 27 *morí en lo hospital un miquelet*
- 30 *morí Joseph Paiges de Girona*
dit dia se entara dos miquelets
mes se entara un mosur estave a casa sen pons
mes se entara la violeta
mes se entera Francisco baro
mes se entera don Diego de Argatillo del puerto de Santa Maria
A deu de desembre morí na giota
A dotze de desembre morí en Vilafranca

En aquesta relació hi han 23 persones que si les sumem a les 14 que he transcrit abans i en les que la seva mort es pot relacionar amb fets de guerra, ens donen un total de 37 persones mortes directa o

indirectament per les circumstàncies de la guerra que representen el 26'61 % de les morts violentes i el 0'59 % de totes les morts.

També es veu molt clar que la guerra incidí a Solsona en tres períodes ben definits com són de 1639 a 1643, el 1655 i el 1700.

Els morts de 1639 deuen ser els soldats que envià Solsona a la campanya del Rosselló, concretament per la pèrdua i posterior setge i reconquesta de la plaça de Salses, que els francesos havien ocupat. Les de 1655 són degudes als dos setges de Solsona, primer per les tropes franceses i després per les tropes espanyoles, comandades per Joan d'Àustria en el qual hi hagueren forts enfrontaments armats, sobretot el mes d'agost. Les morts del 1700 devien ser de tropes de pas o estacionades a Solsona, perquè no es té constància de cap fet bèl·lic en aquells dies.

8.2.1.5. Sense especificar.

18 agost 1572. *Es enterrada Joana Temporalla que morí de desastre.*

9 setembre 1586. *Jenot Ginebrosa morí de mort violenta.*

17 desembre 1588. *La Hereua de Vilafranca de la Costa morí de mort violenta.*

28 desembre 1593. *Es enterrar en Granot fadrí que morí de desastre.*

19 juny 1640. *Melsior Pallares fadrí lo qual morí lo dia antes de desgracia.*

5 octubre 1648. *Juliana Espara morí sens ningun sacrament que fou notablle desditxa.*

7 juliol 1667. *Maria Salvadora muller de Joseph Salvador paraire desta ciutat la qual morí lo dia antes. Morí desgraciadament que estant en una cabana de una vinya propria sen entraren en dita cabana y luego sen entra haont ella morí.*

15 març 1694. *Maria Xirinxes morí lo dia antes de mort desastre sense sacraments.*

En total consten vuit persones mortes de mort violenta o desastre sense cap més especificació de la seva causa. Aquestes representen el 5'75 % de les morts violentes i el 0'12 % de totes les morts.

Tipus de morts violentes	Total	Percentatge
Homicidi	50	35'97 %
Execució de sentència	6	4'31 %
Accident	38	27'33 %
Guerra	37	26'61 %
Sense especificar	8	5'75 %
Total	139	100 %

Els anys amb més morts violentes són:

Any	Morts totals	Morts violentes	% mort violenta/total
1615	60	10	16'66 %
1639	59	5	8'47 %
1641	74	6	8'10 %
1653	34	5	15'15 %
1655	126	28	22'22 %

Com es pot apreciar a la taula, els dos anys amb més morts violentes són el 1615 i el 1655. De les deu morts violentes de 1615, sis són degudes a un atac dels bandolers a les portes de la ciutat, tres a l'incendi d'una casa i l'última a una execució de sentència; de les vint-i-vuit de 1655, vint-i-sis són a causa de la guerra, una per homicidi i una altra per execució de sentència.

8.2.2. LA MORT NATURAL SOSPITOSA

En aquest apartat faig constar les morts en què no hi ha cap diagnòstic de la seva causa però que, per les circumstàncies en què han succeït o per la seva rapidesa o pel fet de ser inesperades, poden ser sospitoses de tenir un origen violent que, en no observar-se o confirmar-se, no es fa constar en els llibres del registre parroquial.

Hi ha tres morts a la presó:

29 març 1599. *Pere Coromines pages de St. Martí de Guisses fadrí, morí a la presó de Nt. Sr. Rgm.*

22 febrer 1662. *Villades dels pobres morí en la presó i fonch portat en lo St. Ospital.*

29 setembre 1670. *Maigi Torramorell fadrí pages natural de la Parroquia de Castellar de la Ribera Salada lo qual morí lo dia antes en lo Castell del Excm. Sr. Duch de Cardona en esta ciutat ahont estave pres.*

Altres situacions que incloc dins aquest capítol de mort natural sospitosa són aquelles en què es troba la persona ja morta, en què es fa constar que la mort és *repentina* o *súbita* i en les quals hi posa que no hi són a temps d'administrar el sagrament de l'extremunció sense que consti cap altre diagnòstic.

De persones que van trobar mortes, n'hi ha sis casos dels quals en transcriu algun:

15 octubre 1678. *Esperansa Gramos..... la trobaren morta en lo llit.*

16 febrer 1679. *Joan Som dit lo Manduxa lo qual trobaren mort en lo llit lo dia antes.*

10 novembre 1695. *Antoni Ceurina pages morí lo dia antes sens ningun sagrament per averlo trobat mort en lo terme de la present ciutat.*

Dels altres casos, que segons el vicari que fa la inscripció pot constar com a mort *de repent, súbita* o en què no hi és a temps l'extremunció, n'hi ha 101 casos més, dels quals en són un exemple:

30 maig 1599. *Joan Tarrida fadrí morí subitament sens sacraments.*

12 desembre 1625. *Joan Collderam daguer morí repentinament sens poderli ministrar ningun sacrament.*

18 novembre 1669. *Catharina Coleses donsellà de molta edat..... morí de repent sens sacraments.*

7 desembre 1669. *Catharina Alserachs viuda la qual per causa del entredit fonch posada en deposit..... la extremauntió no la pogué rebre ja per no tenir la bulla de la crusada ja perquè morí de prompte que noy havia temps, y per la festa y octava de la puríssima concepció de Maria SSma. se alsa lo entredit y aixís fonch donada eclesiastca sepultura.*

21 abril 1675. *Pere F alies lo Pitxot mestre de cases y dallador natural de la..... Provincia de Llemosí del Regne de França lo qual lo dia antes poch despres del mig dia enla Plaça Major de aquesta ciutat, morí de repente estant assentat en una pedra y conversant amb altra gent luego no feu mes que caurer y morir sens poder rebre algun sacrament.*

30 desembre 1680. *Joseph Tapia estudiant morí a les quatre hores de la tarde..... de repente.*

9 abril 1684. *María Prat muller d'Antoni Prat mestre de cases..... lo de la extremauntio nol rebé per aver morta sens adonarsen.*

15 abril 1692. *Francisca Garriga donsellà morí de repenta sens ningun sacrament..... la portaren al hospital per esser pobre no te testament.*

3 octubre 1693. *La señora Maria Busquets muller de Me Gabriel Busquets cirurgia mori lo dia antes de repenta.*

Així doncs, del total de morts que considero que han tingut una mort natural sospitosa n'he trobat 110 inscripcions, que representen el 1'76 % de totes les morts.

Els anys en què consten més morts naturals sospitoses són el 1679, el 1680, el 1685 i el 1700 amb cinc morts cada any i el 1681 amb sis morts. Com es pot observar, aquests corresponen als últims anys de l'estudi i segurament és degut al fet que els vicaris que feien les inscripcions tendien a donar cada vegada més detalls sobre les circumstàncies de les morts.

8.2.3. LA MORT NATURAL DIAGNOSTICADA

Si fes servir la paraula diagnòstic amb propietat, aquí hauria de parlar, en la majoria dels casos, d'inscripcions, en què s'esmenten els símptomes presents en el moment de la mort, més que no pas el nom o el diagnòstic de la malaltia que n'és la causa; però donades les poques vegades en què hi consta qualsevol símptoma que ens doni pistes sobre el motiu de la mort natural, considero justificat incloure-les en aquest apartat.

18 octubre 1573. *Na Ysabel Oler mory de part, no rebe ningun sacrament.*

28 novembre 1592. *Fonch sepultura a la filla de na Gatuelles, la que morí en temps de la pesta.*

3 març 1611. *Morí María Valielles prenyenta.*

14 setembre 1613. *Margarida Riber morí ab una bascha dos dies despres de morir el seu marit.*

1 octubre 1617. *Matheu Aguilar fadrí morí del mal de rabia.*

24 abril 1622. *La Sra. Caterina Bordons muller de M^o. Francesc Bordons organista, morí despres de parida.*

11 abril 1625. *Hieronim Flaquer abaxador y Alcaldel del Duch de Cardona..... no pogue rebre alguns sacraments per no tenir sentits.*

20 juliol 1625. *Morí una pobra viuda en lo hospital dels pobres dita Magdalena Rotgera viuda morí sens ningun sacrament que en portarla al hospital li falta la paraula.*

24 desembre 1626. *Fonch feta sepultura de un pobre home morí en lo hospital dels pobres..... no rebe altres sacraments per no averli donat lloc la seva última repentina basca.*

29 juliol 1627. *Esperança Vilardell despres d'aver sopat li prengue una basca de la qual morí sens ningun sacrament.*

6 febrer 1628. *Magdalena Rotges morí per un mal part, no pogue rebre ningun sacrament.*

4 setembre 1628. *Jaume Bajona pages en lo decurs de sa llarga malaltia..... no feu testament per ser estat ferit y entomit.*

17 setembre 1628. *Pere Vilorbona pages fonch ferit de gota no pogue parlar.*

19 agost 1630. *Joana Serra morí de gota.*

30 octubre 1630. *Catherina Serra viuda no rebé sino lo sacrament de la Extremauntio per estar ferida de Gota y perde la paraula.*

3 juny 1631. *Gaujet moliner trobaren lo mort per ser mort de fam.*

28 agost 1631. *Joan Bonay morí en lo hospital..... per ser gastat de enteniment no pogue rebre els sacraments.*

8 octubre 1631. *Isabeth Soldevila la qual morí de una basca.*

16 abril 1632. *Angela Vilara morí que fonch tocada de Gota.*

14 agost 1632. *Maria Vera la qual es morta de mal de gota.*

21 febrer 1633. *Pere Massana pages..... lo qual morí ales 12 hores dela nit antes de malaltia prompta y quant me cridaren pera untarlo ja no parlave.*

22 abril 1633. *Andreu Llobet pages lo qual fonch ferit de Gota.*

27 octubre 1633. *Francisca Fanecha..... la qual morí als 26 de una basqua sens poder parlar.*

4 setembre 1634. *Joana Camp viuda..... lo St. sacrament de l'extremuntió que per tenir desvari no seli lliuraren los demes.*

8 desembre 1634. *Victoria Valls donzella morí d'una basca subitament.*

25 abril 1638. *Antoni Salanova pages del Carrer Nou..... lo sacrament de la Eucaristia no tingue lloch per haver perduda la paraula quan forem arribats.*

29 novembre 1638. *Aldonça Llera la qual morí promptament de Gota.*

13 maig 1641. *Maria Regerer donzella criada en casa del Sr. Joseph Boria sirurgia la qual morí lo dia antes de pigota..... la extremantio no fou a temps.*

18 setembre 1642. *Lo Dr. Andreu Isalguer thesorero y beneficiat en esta Sta. Iglesia havent rebut en sa curta y molt breu malaltia que sols li durà algunes 24 hores.*

26 març 1643. *Joan Golferich mory de purgacions sens sacrament algun.*

16 agost 1643. *Joan Mota prevere morí sens donarli los sacraments porque fou ferit de gota.*

10 abril 1646. *Josep Bertran morí de una basca sens poder ni fer l'extremontio.*

18 setembre 1646. *María Grau donsella morí de una basca sens poder rebre ningun sacrament.*

9 març 1647. *Madalena Solera morí de una basca sens ningun sacrament per no seri atems.*

3 desembre 1648. *Margarida Ramoneta morí sens ningun sacrament per venirli una basca.*

30 abril 1649. *Madalena Alterga morí ab lo sacrament d'extremunció, los altres sacraments antesedents nols rebé per ser ferida.*

29 juliol 1649. *Saldoni Ramona morí de una basca.*

12 juny 1650. *Pere Joan Pegulla paraire morí de una basca.*

2 març 1651. *Hieronima Rius morí d'una basca sens sacrament.*

4 octubre 1651. *Joan Graells morí de una basca prompta sens sacraments.*

11 novembre 1653. *Joseph Figuerola morí en lo Sant Hospital d'una Basca.*

23 març 1655. *Anna Maria Lluca morí sens poder rebre ningun sacrament de una basca.*

- 9 maig 1655. *Anna Maria Graells morí de una Basca.*
- 22 octubre 1655. *Un cos del Ospital morí de Pigota.*
- 14 març 1661. *Antoni Boria Franses, morí sens ningun sacrament per tenir mal de asma, fonc portat en lo St. ospital.*
- 19 juny 1661. *Joseph Soler fadrí morí d'una basca.*
- 12 desembre 1663. *Hieroní Ramonet paraire morí de basca.*
- 26 desembre 1663. *Joan Codina paiges morí en lo St Ospital sens poder rebre ningun sacrament per estar trespostat.*
- 24 juliol 1665. *Hieronima Camp viuda morí d'una basca.*
- 27 gener 1666. *Helisabet Boixa muller de Joan Boix pagesos morí de una basca.*
- 10 desembre 1666. *Grau Ciego del Grau de la Cabana parroquia de Lladurs lo qual se ferí y portat en lo hospital.*
- 27 desembre 1666. *Joana Solera donsellà pobra habitant en la Parroquia de Lladurs morí en lo hospital..... la comunió no pogué rebre-la per quant tenia vomits que no se li aturave en lo cos cosa alguna.*
- 30 agost 1667. *Marc Domenjo pobre lo qual morí en lo hospital per tenir una malaltia de desvari.*
- 3 setembre 1667. *Francisca Lleonarda..... la qual morí de la verola.*
- 28 gener 1668. *Esteve Planes fuster..... o viatich nol poguer rebre per tenir vomits.*
- 8 octubre 1668. *Mariagna Salanova viuda..... la qual de repent (se creu que fou feridura).*
- 17 abril 1669. *María Llavall..... la qual morí el 15 al tard y per estar impedida y fora de sí no pogué rebre en sa malaltia mes de sacrament de la extrema untio.*

27 abril 1669. M^o Joseph Barber apotecari, home molt vell lo qual morí lo dia antes a la matinada, rebe tant solament lo sacrament sant de la extrema untio..... los demes sacraments nols pogue rebre per no estar ab lo degut us de rahó.

13 maig 1669. Isabel Joana Vila viuda..... lo viatich nol pogue rebre per estar impedida de vomits.

29 maig 1669. Margarida Sales..... per estar privada de son judici no pogue rebre los sacraments.

13 novembre 1669. Miquel Soler sastre..... home molt vell..... lo viatich nol rebe per quan se ferí y no pogué tornar en sí.

21 desembre 1670. Isabel Joana Coma donsenlla filla de Geronim Coma canoner la qual morí lo dia antes havent perdut los sentits.

4 març 1671. March Colomes fadrí..... de edat de 13 anys..... los demes sacraments nols pogue rebre per quant luego que se enmalaltí perde los sentits.

29 abril 1671. Mariana Boix alies briuxa..... rebe los sacrament menos lo viatich que no tingue lloch en tota sa llarga malaltia pera poderlo rebre per estar impedida en lo coll que no sen podie apenes passar cosa.

8 maig 1671. Francisca Llober donsenlla..... no rebe lo viatich per quant encara no havie combregat y ala ocasio li sobrevingue que perde la paraula molt prompte y no tingue lloch..... tenia tan solament de onze a dotze anys.

17 febrer 1673. Geronima Viladota viuda..... ha tinguda molt llarga malaltia que ha jagut en lo llit continuament mes de dos anys.

5 agost 1673. Geronim Rovira assahonador lo qual morí lo dia antes a la matinada caigue de feridura y perde la paraula.

21 agost 1673. *María Pegulla..... morí de una molt breu malaltia, no pogue parlar pero ab algun senyal ly doni la absolusió.*

27 octubre 1673. *Pere Pla pages..... morí de feridura.*

26 setembre 1674. *Susana Fornell donsellà morí en casa de Dr. Mestre Francesc Sala ahont servia de criada y es morta de verola.*

17 novembre 1674. *Maria Xoriguera..... no rebe lo viatich per quant casi sempre estigué amb vomits.*

16 abril 1675. *Mariana Segues..... fonch breu sa malaltia y de repente perde los sentits.*

20 febrer 1676. *Ciprià Llera pages lo qual morí..... cerca del migdia y de repente estant dinant en sa casa prop del foch, se creu se fonch ferit de gota y luego mort.*

11 agost 1676. *Geronima Pegulla..... no reb lo viatich per tenir vomits y ser tan breu sa malaltia.*

12 febrer 1677. *Maria Llobet..... la qual morí la nit antes molt de repente perdé la paraula y sentits.*

3 juny 1677. *Elisabeth Rotges donsellà..... de repente perde la paraula y los demes sentits.*

14 setembre 1678. *El Honorable Pere Alterachs paraire..... morí de repente..... se creu que fou mort de feridura.*

6 novembre 1678. *Un pobre home anomenat Joan Pujol pages del lloch de Tuxent morí en lo hospital..... se creu que se ferí y morí breument sens poder parlar.*

13 abril 1679. *Joseph Bertran forner..... morí a la matinada de feridura.*

13 gener 1680. *Anton Valliellas fadrí morí a les sinch horas y mitja de la tarda..... morí de repente ab una basca y perde luego la paraula.*

16 febrer 1680. *Lluís Rane parayre ..... no rebe lo sacrament de la eucharistia per estar impedit del coll.*

1 gener 1681. *Un pobre mut..... morí en lo hospital..... los demes sacraments no pogue per esser tambe ximple.*

1 març 1681. *Rafel Castells alias Pallofa..... per aver perduts los sentits de repenta.*

30 agost 1681. *Vicens Dega fadrí..... lo de la eucharistia no pogue per estar impedit.*

24 febrer 1682. *Dr. Juli Sala..... lo de la aucharistia nol pogue rebre per tenir vomits.*

31 agost 1682. *Maria Clusa muller de Geroni Clusa teixidor..... los demes nols pogue rebre per aver perdut la paraula.*

9 setembre 1682. *Joseph Cantony fadri fill de Joseph Cantony menor..... los demes nols rebe per aver perdut los sentits de repente.*

31 desembre 1682. *Joseph Nogues sabater..... lo de la penitencia ab senyals per averse ferit y aver perduda la paraula.*

1 febrer 1683. *Madalena Riu alies Tica ..... per aver mort de una basca.*

10 desembre 1683. *Francisca Cantons..... morí de una basca de repente.*

26 desembre 1683. *Alsina muller de Jaume Alsina pages..... lo de la eucharistia no la rebut per estar impedida.*

4 gener 1684. *Joseph Coma alias "Fortuna" fadrí morí..... la eucharistia nol rebe per estar impedit de vomit.*

2 agost 1684. *Ilustre y Rmt. señor Ramón Pujol canonge de la Sta. Iglesia de Solsona..... los demes sacraments no pogue per averse ferit.*

22 octubre 1685. *Francisca Llera viuda no rebe la eucharistia per estar impedida.*

19 octubre 1686. *Joana Frexa sols rebe lo sacrament de la extremauntio..... los demes nols pogue rebre per tenir deliri continuat.*

21 octubre 1686. *Sra. Teresa Vila..... lo de la eucharistia nol pogue rebre per averse ferida.*

27 març 1687. *Catherina Viladot donsellà..... rebe lo sacrament de la penitencia tant solament per aver morta de una basca.*

23 abril 1689. *Isabel Joana Miquel..... morí lo dia antes de feridura.*

19 febrer 1690. *Madalena Joval viuda deixada rebe solament la extremauntió per averse ferida.*

4 maig 1690. *Madalena Grau viuda deixada..... no ha rebut los demes sacraments per no tenir sentits.*

24 setembre 1690. *Jaume Sala fadrí..... morí lo dia antes en lo hospital sols rebe lo sacrament de la extremauntio..... per estar sense sentits.*

1 desembre 1690. *Catherina Cases viuda deixada..... morí de feridura.*

29 juny 1692. *A les dos horas de la nit morí Joseph del Graner Burges de la Vila de Berga domiciliat en Solsona, morí de feridura.*

2 octubre 1692. *Un pobre que vingué de Lladurs sense sentits.*

18 maig 1693. *Pere Casesteve pages..... lo de la eucharistia nol rebe per tenir continuo vomit.*

11 setembre 1696. *Angels Molins muller de Miquel Molins parayre morí de feridura.*

18 abril 1698. *El discret Felix Pintor notari morí lo dia antes de feridura.*

En total he trobat 108 casos en què hi consta algun diagnòstic relacionat amb la mort natural, encara que la majoria de símptomes que hi apareixen són concomitants amb la mort més que la seva causa.

Segons el símptoma o diagnòstic els podem classificar en:

Basca. (Desmai, nàusees)	27 casos.
Feridura. (Apoplexia)	19 casos.
Perdre els sentits.	9 casos.
Ferit de Gota. (Apoplexia)	8 casos.
Perdre la paraula.	8 casos.
Vòmits.	8 casos.
Impedit -da.	4 casos.
Pigota. (2) Verola. (2)	4 casos
De part.	3 casos.
Desvari.	2 casos.
Impedit del coll.	2 casos.
No tenir ús de raó.	2 casos.
Breu malaltia que sols durà 24 hores.	1 cas.
Deliri continuat.	1 cas.
Fam.	1 cas.

Gastat d'enteniment.	1 cas.
Jeure al llit més de dos anys.	1 cas.
Mal d'asma.	1 cas.
Prenyenta.	1 cas.
Purgacions.	1 cas.
Ràbia.	1 cas.
Temps de pesta.	1 cas.
Traspostat.	1 cas.
Ximple i mut.	1 cas.

Dels 108 casos recollits i que representen el 1'72 % de totes les morts, la gran majoria són del tipus que avui dia en diem accident vascular cerebral (A.V.C.) o apoplexia. Així doncs podem considerar les expressions *feridura, perdre els sentits, ferit de Gota, perdre la paraula, impedit, no tenir us de raó, gastat d'enteniment i traspostat*, com a expressions que molt probablement es poden traduir per aquesta malaltia. Entre tots sumen 52 casos, és a dir el 48'14 % de les morts naturals diagnosticades.

La paraula *basca* per a mi s'ha d'interpretar com a desmai o lipotímia, sense poder-ne deduir la causa, tot i que molts cops és evident que es pot relacionar amb cardiopatia o malaltia circulatoria, ja que en alguns estudis s'interpreta com una expressió de l'època per definir aquesta malaltia. Així doncs si sumem els 27 casos a la resta, ens dóna 79 casos de possible A.V.C. o cardiopatia que representarien el 73'14 % de les morts naturals diagnosticades.

El terme *pigota* com a expressió de la verola el trobo per última vegada l'any 1655.

És curiós com només he trobat una mort relacionada directament amb la pesta, concretament l'any 1592, quan és ben conegut que aquesta epidèmia afectà moltes persones en els diferents brots en què aparegué.

8.2.4. LA MORT NATURAL SENSE DIAGNOSTICAR.

Com ja he comentat al principi del capítol, les morts naturals sense diagnosticar són la immensa majoria de les inscripcions dels llibres d'òbits, ja que, a part de les morts violentes o de les més sobtades, no s'exigia ni era costum de posar la causa o un diagnòstic mínim de la malaltia que conduïa a la mort.

Així, en la gran majoria d'inscripcions, només hi ha el nom i el cognom del finat. En alguns casos s'esmenta el seu motiu o sobrenom. En la majoria dels homes, però en gairebé cap dona, també s'hi fa constar la seva professió, l'estat civil, el nom i cognom del vicari perpetu que fa la inscripció i que administra els sagraments, quins sagraments rep el finat, si féu testament o no i el tipus d'enterrament que se li fa, fet que va directament relacionat amb la capacitat econòmica o la rellevància social del finat. També sol posar-hi el nombre de capellans que hi assisteixen i els seus noms.

Si el finat és de fora hi sol constar la seva procedència, fet interessant a l'hora de valorar el moviment migratori de l'època.

D'aquesta manera es pot comprovar la gran quantitat d'immigració occitana i francesa que hi havia aquell temps. També sempre hi posen si la persona mor a l'hospital, fet que en la majoria dels casos es pot interpretar com que era una persona pobra o bé, en molts menys casos, un foraster de pas. En moltes menys ocasions hi consta l'edat del mort o el seu domicili.

Les morts naturals sense diagnosticar sumen 5887 casos i representen el 94'28 % de totes les morts i el 96'38 % de les morts naturals. Així doncs, només tenim el diagnòstic del 5'72 % de totes les inscripcions de mort.

Fent una taula resum dels diferents tipus de mort, tenim:

Tipus de mort	Quantitat	Percentatge
Mort violenta	139	2'22 %
Mort natural sospitosa	110	1'76 %
Mort natural diagnosticada	108	1'72 %
Mort natural sense diagnosticar	5887	94'28 %
Total	6244	100 %

8.3. LES AGULLES DE MORTALITAT

Per valorar les agulles de mortalitat, em sembla adequat primer calcular la mortalitat mitjana de tots aquests anys. L'estudi abasta un període de 136 anys però en no tenir dades dels òbits de 1659, podem considerar-lo de 135 anys. Així, dividint les 6244 morts pels 135 anys ens dóna una mitjana de 46'25 morts per any. Els primers anys de l'estudi donarien una mitjana més baixa i els últims una mitjana més alta perquè la població, tot i que d'una manera discontinua i lleu, anava augmentant, però la diferència no és gaire significativa.

L'any de menys mortalitat és el 1571 amb només 14 morts, i el de més mortalitat és el 1652 amb 181 morts, dels quals 132 consten com a morts per l'epidèmia de pesta que afectà Solsona aquest any i que està força documentada.

Per valorar agulles de mortalitat una mica significatives agafo els anys que tenen un mínim de 20 morts més que la mitjana, o sigui aquells en què hi hagué més de 66 morts. Són:

<u>ANY</u>	<u>MORTS</u>	<u>ANY</u>	<u>MORTS</u>
1585	67	1631	131
1607	78	1638	84
1628	74	1641	74

<u>ANY</u>	<u>MORTS</u>	<u>ANY</u>	<u>MORTS</u>
1644	88	1679	112
1647	79	1684	67
1652	181	1685	69
1655	126	1688	72
1656	83	1698	68
1662	86		

D'aquestes agulles de mortalitat, només tenim informació directa de les causes de dues d'elles, com són les de 1652 a causa de la pesta i les de 1655 a causa del setge de Solsona per les tropes de Joan d'Àustria, quan Solsona estava ocupada pels francesos que hi entraren sense tanta resistència com la que van tenir les tropes espanyoles.

És interessant constatar com en els únics anys en què tenim el diagnòstic d'alguna malaltia epidèmica no hi ha sempre agulla de mortalitat, com a mínim pel que fa als adults, perquè ja he fet constar altres vegades que gairebé no he obtingut cap dada de la mort d'albats.

Així, de l'únic any en què hi ha un diagnòstic de pesta com és l'any 1592 no hi ha cap agulla de mortalitat, i dels quatre diagnòstics de verola recollits, només coincideixen amb una agulla de mortalitat l'any 1641 amb 74 morts i l'any 1655 amb 126 morts, encara que, com ja he dit abans, la majoria de morts d'aquest any s'han de comptabilitzar com a morts de guerra, però ni el 1667 ni el 1674 en què també hi ha diagnòstics de verola no hi ha cap agulla de mortalitat.

8. 4. LA MORTALITAT DELS ALBATS

Aquest és l'apartat del qual tinc menys informació, ja que a l'Arxiu Parroquial de Solsona no hi ha els llibres d'òbits dels albats dels segles XVI, XVII i XVIII i només hi ha registres des del segle XIX. Sóc de l'opinió que aquests llibres existien i han desaparegut o bé que són en algun lloc que desconec, perquè en els llibres d'òbits d'adults només hi consten vuit albats com a tals :

3 casos l'any 1569, 1 cas l'any 1594, 2 casos l'any 1618, 1 cas l'any 1620 i 1 cas l'any 1633.

D'aquests 8 casos en transcriu els més notables :

21 maig 1618. *Fonch feta sepultura de un albat una filla de Me Pau Bosquets cilurgia foren de tanda deu capellans cantaseli missa enlo cor per los sors. canonges y capellans de Angels.....la tanda doble tambe y per ser una cosa nova ses fet en la Seu segons ses dit en lo cor.....*

18 agost 1618. *Fonch fet enterro de un albat dit Gaspar fill de Cosme Llorens D^e. en Medecina foren tots los capellans de tanda fenseli offici cantat de canonges y capellans orgue vicari y sotsvicari foren dobles de sos drets conforme ses practicat ab lo fill de Me Bosquets cilurgia ab declaratio de Sr. offal.*

25 octubre 1620. S'enterra un albat fill del noble *Don Felip de Farrera.*

9 octubre 1633. *Fonch enterrat en lo sementiri de la Seu de Solsona lo cos de Francesc Mascaró minyó de edat poch més o manco de set o vuit anys amodo de albat.*

No voldria acabar aquest capítol sense intentar definir el que s'entenia per albat en aquella època. Segons un estudi del Dr. Simeó Selga i Ubach,² l'albat era la persona que encara no havia rebut la primera comunió, i en aquella època aquesta se solia administrar als dotze anys d'edat ja que semblava que era millor que tinguessin ús de raó a l'hora de rebre-la.

Tal i com ja he comentat abans, és una llàstima que no tinguem més informació sobre la mortalitat infantil de la Solsona d'aquests segles, perquè a part dels vuit casos que consten com a albats, hi ha un cas que consta que tenia 7 anys, cinc casos que tenien 12 anys i dos casos en què sols s'esmenta que tenien poca edat. Un exemple n'és aquest:

26 juny 1673. *Fonch donada ecclesiastica sepultura al cos de una fadrineta de edat de cerca de 12 anys..... morí de repente.*

Evidentment, no van ser només aquests els casos de mortalitat infantil a Solsona en aquests segles i, per tant, no en podem treure cap conclusió ni valoració definitives.

---

² SELGA i UBACH, Simeó. Parròquia de Sant Pere i Sant Feliu de Salo i sufragània de Santa Margarida de Mejà. La qüestió dels albats i mortalitat infantil 1722-1770. Manresa: Edició pròpia, 1991.

8.5. ELS BAPTISMES DE NECESSITAT

En aquest capítol exposo els casos en què el nadó és batejat d'urgència en el mateix part o postpart. Aquesta representa una bona font de mortalitat perinatal, ja que aquesta cerimònia es practicava quan el nadó naixia amb un evident risc de mort imminent, encara que no volia dir sempre que morís, però la proporció de mortalitat en els batejats de necessitat, o *primisenyats* o *catequitzats*, que és tal com s'escriu en la majoria de registres que he estudiat, no la puc avaluar pel fet de no tenir dades de la mortalitat dels albats.

Els baptismes de necessitat, a part de donar informació vàlida sobre la mortalitat perinatal, també solen ser una bona font d'informació de les Llevadores, ja que algunes d'elles només apareixen en els registres parroquials, fent el *primisenyat* o *catequitzat* dels nadons nascuts en perill de mort. Un exemple n'és :

5 octubre 1629. *Eularia Llucà llevadora primisenya una nena dins el ventre de la mare en perill de mort.*

Anys	Nens	Nenes	Total	Primisenyats	Percentatge
1565-1575	535	495	1030	0	0 %
1576-1600	1247	1078	2325	7	0,30 %
1601-1625	1407	1200	2607	21	0,80 %
1626-1650	1478	1443	2921	40	1,37 %
1651-1675	1294	1191	2485	15	0,60 %
1676-1700	1349	1298	2647	114	4,30 %
Total	7310	6705	14015	197	1,40 %

Taula 1. Nombre de baptismes totals, per sexes, i de baptismes de necessitat amb el seu percentatge, per períodes de 25 anys.

Com es pot observar a la Taula 1, el nombre de baptismes de necessitat va augmentant amb els anys, fet que fa pensar que en els primers anys els vicaris que portaven el registre no devien fer constar aquesta circumstància en tot els casos. Tampoc no es va fer gaire en el període 1651-1675, que fou marcat per més violència social. Però és evident que no devia haver-hi tant poca mortalitat perinatal com sembla deduir-se d'aquestes xifres. Per això el percentatge total de l'40 % de baptismes de necessitat que ens dóna és clarament baix i crec que no es correspon amb la realitat.

8.6. ELS FILLS INCÒGNITS

Aquesta és una dada que ens permet treure valoracions de tipus sociològic, sobretot del grau de pobresa de la població i de la violència social que acompanyava principalment els períodes de guerres, i que eren la principal causa de l'abandonament dels fills, a part d'alguns casos de naixements fora del matrimoni que també es produïen sobretot en temps de guerra a causa dels moviments de soldats.

En els llibres de l'Arxiu Parroquial de Solsona, durant els primers anys de registre, se'ls anomena com a *fills de secret*. Més endavant *fills de ventura* i en alguna ocasió esporàdica *fills de no se qui*. Alguns exemples d'aquestes anotacions són:

16 juny 1575. *Fonch batejada una creatura trobarens al portal del Castell.*

22 gener 1597. *Font batejada una filla de ventura la qual font trobada al cubert del riu.*

24 desembre 1625. *He batejat un infant lo nom dels pares se ignora lo qual dexaren a les portes de Magdalena Ots viuda sobre la nit, la qual dix no sabia quin la avia dexada ni sos pares qui eren fasio que judiane era de la present ciutat y que podie tenir lo mes un dia que podia ser nat.*

31 març 1626. *Una filla de ventura lo nom dels pares se ignora es nada en lo hospital, en una nota al costat de la inscripció posa "es filla de la viuda Llandona".*

15 juliol 1629. *He batejat un infant que diuen nasca air 14 de dit, hont es nat nos sap sino que fou aportat enla casa del Castell desa Excm. del Duc de Cardona de nits ales 2 ores passada mitjanit dientlos quil dexare a la porta del Castell que no era batejat, los noms dels pares se ignora.*

25 juliol 1641. *Fonch batejada una venturera de edat alguns tres anys y mitx poc mes homenys despres de llarga inquisitio y per no trobarse fetes moltes diligenties son baptisme, fou batejada subconditione, posarenli nom Elisabeth Cecilia.*

1 gener 1643. *Es batejat un infant fill de ventura de uns soldats francesos.*

També és interessant constatar que en molts d'aquests baptismes fan de padrins cirurgians, metges i apotecaris.

Anys	Nens	Nenes	Total	Ventura	Percentatge
1565-1575	535	495	1030	3	0,29 %
1576-1600	1247	1078	2325	53	2,28 %
1601-1625	1407	1200	2607	56	2,15 %
1626-1650	1478	1443	2921	71	2,43 %
1651-1675	1294	1191	2485	87	3,50 %
1676-1700	1349	1298	2647	47	1,77 %
Total	7310	6705	14015	317	2,26 %

Taula 1. Baptismes per sexes i totals, baptismes de fills incògnits i percentatge d'aquests en períodes de 25 anys.

Com es pot veure a la taula d'abans, el nombre de baptismes de fills incògnits augmenta en els períodes de més violència social i cosecütivament més pobresa, donant una mitjana de 2'26 % de fills incògnits. Aquest percentatge, però, es dispara l'any 1652, any de l'epidèmia de pesta a Solsona, en què de 108 baptismes 10 són de fills incògnits, és a dir el 9'26 % dels baptismes, xifra dramàticament alta.

8.7. ASPECTES DEMOGRÀFICS

8.7.1. PROFESSIONS DELS SOLSONINS ALS SEGLES XVI i XVII

Aprofitant l'estudi de l'Arxiu Parroquial de Solsona he cregut enriquidor per al treball recollir les professions dels difunts que consten en els llibres d'enterraments, encara que, segons el vicari que escrivia el registre, hi ha temporades molt llargues en què les professions no es registren o bé només hi consten les dels personatges més importants i encara.

Com a font d'aquestes dades només he fet servir els llibres d'Òbits, perquè no tan sols he recollit les diferents professions sinó també la quantitat de persones que les practicaven i, per no repetir diferents cops la mateixa persona, he obviat les altres fonts documentals.

Primer faig un inventari de les diferents professions per ordre alfabètic i després pel nombre de professionals que treballaven en cada una, desglosats en tres períodes de temps.

Abans, però, vull fer constància de les diferents professions femenines que he trobat pel seu especial interès sociològic i antropològic. A part de les 12 Llevadores que hi consten, hi he trobat:

13 Minyones

7 Majordomes

- 1 Carbonera
- 1 Cistellera
- 1 Mercadera
- 3 Mosses
- 2 Teixidores
- 2 Pageses.

Encara que només consten dos casos de pageses als llibres, és evident que devien haver-n'hi moltes més, com també moltes altres professions femenines que no es feien constar.

Professions per ordre alfabètic.

Professions Civils:

Abaixador (Abaxador, Baxador) .- Tallava i igualava el pèl dels draps.

-i esmolador de tisores d'abaixar.

Adroguer (Droguer) .- Botiguer d'espècies i productes alimentaris.

Apotecari (Boticari) .- Qui preparava els medicaments, farmacèutic.

Argenter .- Menestral que treballava l'argent.

Arximandant de l'Hospital (Argimandant) .- Càrrec més alt de l'Hospital.

Assaonador (Assahonador) .- Feia els acabats de pells i cuirs.

Ballester.

Barreter.

Baster .- Feia basts i arreus per a les cavalcadures.

Batlle.

-general.

-ducal.

Blanquer .- Adobava les pells dels animals després de treure'ls el pèl.

Boter.

Botiguer.

-de draps.

Bracer (Braçer, Brasser) .- Treballador o jornalер del camp.

Calçater (Calsater) .- Feia calces i calçons.

Calderer.

Campaner.

Candeler (Candaler) .- Feia ciris i candeles.

Canoner (Canyoner).

Canceller (Cansidic, Cansedich).

Cantirer (Canterer) .- Feia càntirs i altres atuells de terrissa.

Carboner -a.

Carnisser (Carnicer, Carniscer).

Cirurgià (Silurgia).

Cisteller -a (Cistellaire).

Clavetaire (Clauetayre, Clavetayre) .- Menestral que feia claus.

Comediant.

Cònsol.

Corder .- Feia cordes.

Corredor .- Feia la comunicació o difusió d'avisos.

-d'orella.

Cotxer (Cutxero).

Courer .- Menestral que treballava el coure.

Criada, criat.

Cridador .- Encarregat de fer les crides en veu alta.

Cuiner (Coch).

Daguer .- Feia dagues o ganivets.

Dallador .- Feia dalles o les feia anar.

Daurador .- Ofici de daurar.

Doctor en Drets.

-en Medicina (en Medesina, Metge).

Enpedrador .- Feia l'empedrat de places i carrers.

Encepador (Ensapador, Ensepador) .- Plantava els ceps a les vinyes ?

Escarceller .- Guardià de la presó.

Escloper .- Feia esclops.

Escolanet.

Escrivent (Scrivent).

-de notari.

Escudeller .- Feia plats i escudelles.

Escultor (Sculptor).

Esmolador.

Espardenyer.

Espaser .- Menestral que feia espases.

Estudiant.

Fargaire .- Treballava a la farga.

Ferrer (Farrer, Ferrater).

Fideuer (Fidauer) .- Feia fideus i pasta de sopa.

Flassader.

Forner (Flequer).

Fuster.

-i *musich*.

Garber .- Persona que segava.

Governador de Cardona.

Guanter.

Guarda.

Hospitaler .- Persona encarregada de l'Hospital.

Hostaler.

Joglar (Jutglar) .- Músic ambulat ?

Licenciado (Licenciado).

Licorer .- Feia licors.

Llevadora (Madrina).

Llibreter .- Menestral que comerciava en llibres.

Llumener (Llumaner) .- Persona que encenia els fanals de la ciutat.

Majordom -a.

-de l 'Hospital de Llobera.

Manescal (Menescal) .- Persona que tractava les malalties dels animals.

Manobre.

Manyà .- Artesà que fabricava objectes de ferro.

Martinaire .- Feia martinets ?

Marxant .- Comerciant ambulat.

Mendicant.

Mercader -a.

-i botiguer de tall.

Mercer (Marcer) .- Botiguer de cintes, teles, fils, botons, agulles, etc.

Mestre de cases .- Persona que dirigeix els paletes i manobres.

-i dallador.

-de teules de Biscaia.

-de gramàtica.

-de minyons.

Missatger.

Moliner.

Moraller .- Persona que tenia cura de les muralles ?

Mosso (Mossa, Aprenent).

Music (Musich).

Negociant.

Noble.

Notari.

Oller.

Organista (Família Bordons).

-de la Seu i beneficiat portioner.

Pagès (Paiges).

-i serrador.

Panyataire .- Feia o venia *panyos*.

Paraire (Parayre) .- Persona que tractava la llana.

-i campaner.

-i cansidich.

- i vedell.

Passamaner .- Feia o venia objectes sumptuaris de seda i passamans.

Pastor.

Pedrenyaler (Padrenyaler) .- Feia pedrenyals.

Pellisser .- Menestral que feia i venia pells de luxe.

Pentiner (Pentinaire, Printiner) .- Feia o venia pintes.

Picapedrer (Pedrapiquer).

Pintor.

Pobre -a.

Polvoraire (Polvorayre) .- Feia o venia pólvora.

Porrer de la Seu (Pore) .- Macer (porta la maça en les solemnitats)

Portador.

Procurador .- Representava a una altra persona.

Quistor .- Aceptava per a una obra de beneficència.

-del Hospital General de Barcelona.

Relotger (Reloger).

Sabater.

Sastre.

-i vedell de la cathedral.

Serrador (Sarrador).

Serraller (Farraller) .- Manyà més especialitzat en panys.

Soguer.

Sombrerer.

Teixidor -a.

-de llana.

-de llí.

-de flassades.

Teuler (Tauler) .- Feia teules.

Tintorer.

Tonedor .-Tonava o esquilava les ovelles.

Torner .- Menestral que treballava la fusta amb el torn.

Traginer .- Transportava mercaderies entre pobles i ciutats.

Treballador.

Tresorer (Thesorer).

Veler .- Feia espelmes o veles ?

Vidrier.

En total tinc 125 oficis civils recollits i que es practicaven a la Solsona dels segles XVI i XVII, i tot i que a la llista hi surten també estudiant, mosso, noble, pobre i treballador, no els conto com a oficis, però són a la llista perquè consten als llibres i en definitiva era el que feien aquestes persones.

Càrrecs eclesiàstics:

Abat.

Beneficiat.

-portioner comisary de la Sta. Inquisitio.

Bisbe.

Cabiscol.

Canonge.

-i cabiscol.

-penitencier.

-i Doctor en Santa Teologia.

-seglar de St. Agustí.

-seglar i infermer de la Catedral de Solsona.

Capellà.

Diaça.

-Ardiaça.

Subdiaça.

-oficial i vicari general.

Doctor en Santa Teologia.

-en Drets, Ardiaça de la Catedral subcol·lector de la cambra apostòlica.

-i cambrer.

Ermità.

Monjo.

Nunci.

Prevere.

-batxeller en Sta. Teulogia, beneficiat y Rector.

-Rector i beneficiat.

Prior.

Rationer de Sta. esglesia.

Rector.

Vedell de la Seu de Solsona.

Vicari perpetu.

Càrrecs militars

Alferes.

Capità d'infanteria.

Miquelet.

Sergent (Sargento).

Soldat.

Tinent.

-reformat.

Nombre de treballadors dels principals oficis.

Per acabar de completar aquest petit estudi sociològic dels oficis dels solsonins d'aquell temps, he dividit els 136 anys estudiats en tres períodes de temps que van de 1565 a 1600, de 1601 a 1650 i de 1651 a 1700, indicant el nombre de treballadors de cada ofici en cada període de temps.

He ordenat els oficis pel nombre de treballadors de major a menor quantitat i només hi incloc els oficis practicats per més de cinc treballadors en tot el període estudiat.

	<u>1565-1600</u>	<u>1601-1650</u>	<u>1651-1700</u>	<u>Total</u>
Pagesos	76	180	226	482
Paraires	54	168	148	370
Eclesiàstics (total)	45	154	95	294
-Preveres	28	70	61	159
Teixidors	20	59	41	120
Sabaters	12	41	22	75
Sastres	7	37	31	75
Traginers	11	26	30	67
Ferrers	8	31	14	53
Mestres de cases	4	18	20	42
Fusters	9	15	16	40
Bracers	10	21	6	37
Calçaters	10	9	5	24
Mercaders	9	9	6	24
Militars (total)	-	10	14	24

Sombrerers	1	5	15	21
Assaonadors	7	7	5	19
Notaris	7	7	4	18
Blanquers	-	13	4	17
<u>Cirurgians</u>	-	8	9	17
<u>Apotecaris</u>	2	7	6	15
Manyans	5	3	6	14
Calderers	-	6	7	13
Minyones	-	12	1	13
Pastors	2	8	3	13
Pedrapiquers	5	4	3	12
Abaixadors	2	8	1	11
<u>Metges</u>	-	7	4	11
Negociants	2	5	4	11
Corders	-	-	10	10
Basters	1	5	3	9
Boters	-	8	1	9
Daguers	-	6	3	9
Forners	1	7	1	9
Argenters	-	3	5	8
Majordomes	-	7	-	7
Canoners	-	3	3	6
Moliners	2	2	2	6
Vidriers	1	3	2	6
Organistes	2	3	-	5
Pedrenyalers	-	3	2	5

Com es pot comprovar observant la taula precedent, la producció econòmica de Solsona en aquell temps estava dominada totalment per la pagesia i pel sector de tractament de la llana com són els paraires i teixidors. També és interessant observar com el sector eclesiàstic augmenta significativament en el segon període de temps, és a dir després de la creació del bisbat de Solsona l'any 1593, i com d'altres oficis també augmenten o disminueixen en el temps segons l'evolució social i els esdeveniments històrics, com guerres, etc.

La conflictivitat social i bèl·lica de l'època es veu confirmada pels 9 daguers, 6 canoners i 5 pedrenyalers que hi apareixen.

La majoria d'oficis més significatius tenen una proporció bastant equilibrada per l'època de l'estudi.

Tal i com es pot observar, no hi ha gaires metges ni cap llevadora en aquest llistat, i això és així perquè, com he dit al començament del capítol, només he tingut en compte els registres d'enterraments en què consta la professió del difunt, i només tinc les dades de defunció d'onze metges i de tres llevadores.

8.7.2. ALGUNES EDATS DELS DIFUNTS

He recollit totes les edats dels difunts que constaven en els registres d'òbits per completar un mica més aquest breu repàs demogràfic per la Solsona d'aquells segles.

A part dels pocs casos d'albats i menors de 12 anys que he trobat i que ja he comentat en el capítol sobre la mortalitat dels albats, les altres edats de defunció que he trobat registrades en els llibres d'òbits són:

13 anys (1 cas), 14 anys (1), 15 o 16 anys (1), 60 anys (2), 70 anys (2), 73 anys (1), 80 anys (2), 81 anys (1), 88 anys (1), 90 anys (1), 100 anys o més (3), persona molt vella (12). Alguns exemples són:

16 desembre 1624. *Fonch feta sepultura eclesiastica al cos de G... Alsina teixidor de llana passave 100 anys.*

27 agost 1627. *Pere Alsina teixidor de llana de edat 100 anys.*

20 febrer 1632. *Sra. Elisabet Castellana donzella de edat de vuytanta anys poch mes o manco, fonch enterrada en lo paviment de la Seu.*

23 gener 1635. *Agna Vilafrancha viuda, la dona més vella de Solsona, tenía uns 100 anys y vivía a la plassa del Castell.*

Com es pot observar només s'esmenta l'edat de persones molt joves o molt grans i, en algun cas aïllat, de persones importants.

9. DISCUSSIÓ

En aquest capítol intentaré fer una valoració dels resultats obtinguts en aquest estudi per mostrar una imatge més viva i real de la societat i sanitat solsonina d'aquells segles, que segurament no es dedueix del tot bé entre el munt de dades fredes que poden representar els resultats per si sols.

Així doncs, tornaré a parlar, dels objectius principals i secundaris que justifiquen aquesta tesi i que en definitiva són l'estudi i el recull del personal sanitari que exercia a Solsona en aquell temps i les causes de mort, en concret les morts violentes pel fet que són les úniques de les quals tenim dades suficients i fiables.

9.1. EL PERSONAL SANITARI

De sanitaris que apareixen inscrits en els arxius parroquials de Solsona en el període estudiat n'he trobat 133:

44 metges.

39 cirurgians.

- 32 apotecaris.
- 1 metge i apotecari
- 12 llevadores.
- 2 canonges infermers.
- 2 adroguers.
- 1 manescal.

He consultat 22.671 registres de Baptismes, Desposoris i Òbits i en ells he trobat aproximadament:

- 280 registres en què hi consta algun metge.
- 274 registres en què hi consta algun cirurgià.
- 200 registres en què hi consta algun apotecari.
- 100 registres en què hi consta alguna llevadora.
- 2 registres en què hi consta algun canonge infermer.
- 4 registres en què hi consta algun adroguer.
- 10 registres en què hi consta el manescal.

870 registres en què hi consta algun sanitari i que representen el 3'84 % de totes les inscripcions.

Ens dóna una mitja de 6'5 inscripcions per sanitari. Evidentment, però, hi ha grans diferències entre els que apareixen només una vegada i els altres que n'apareixen més de vint. La mitjana que surt, però, és bastant alta comparada amb la resta de la població i ens corrobora la influència social que tenien sobretot alguns metges, cirurgians i apotecaris que apareixen en múltiples apadrinaments i actes socials.

9.1.1. EL GRAU DE COBERTURA SANITÀRIA

Per discutir aquest paràmetre hi hem d'introduir altres variables, com són la població de Solsona en aquells segles, els sanitaris que eren residents a Solsona i que, per tant, exercien en aquesta ciutat i la quantitat que n'hi havia en cadascun dels que en podríem anomenar "períodes de vida professional".

La població de Solsona durant els segles XVI i XVII la podem deduir a partir de les dades del fogatge de 1553 i del cens de 1718¹.

Així en el fogatge de 1553 es comptabilitzaren 347 focs. Aplicant-hi un coeficient de 4 persones per foc, que és una de les fórmules acceptades avui dia, ens dóna 1388 habitants dels quals, segons posa en el mateix fogatge, 33 eren clergues i 2 eren cavallers.

En el cens *Vezindario español* del marques de Campoflorido de 1718 es censen a Solsona 1593 habitants, és a dir que en els 165 anys que separen aquests dos censos hi ha un creixement poblacional de 205 persones, quantitat que em sembla molt minsa però que es justifica per les epidèmies, guerres i pobresa que hi hagué en aquest període, perquè

---

1 SERRA i SALA, Joan Maria. SERRA i SANTALLUSIA, Josep Antoni. Bages, Berguedà i Solsonès. Barcelona: Ed. A.A.P.S.A. Rosa Sensat, 1981, (Dossiers Rosa Sensat, Ciències Socials). p.p. 57-58.

IGLÉSIES i FONT, Josep. Fogatge de 1553, estudi i transcripció. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana. Ed. R. Dalmau, 1979.

IGLÉSIES i FONT, Josep. El cens del Comte de Floridablanca, 1787. (Part de Catalunya). Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, Gràfiques Marina S.A. 1961, Tom I.

ja en el cens de Floridablanca de 1787 la població es disparava a 2.751 habitants.

L'altra variable que cal tenir en compte és la de sanitaris que realment vivien i exercien a Solsona, d'entre tots els que he trobat inscrits als registres parroquials, perquè en molts d'ells hi posa clarament que eren de altres poblacions i que només es traslladaven a Solsona per fer algun apadrinament o per participar en alguna cerimònia.

Així doncs, de sanitaris en els quals consta clarament aquesta circumstància de ser només a Solsona per participar en alguna cerimònia he trobat:

11 metges, 4 cirurgians i 11 apotecaris.

Descomptant aquests sanitaris forans, ens queda que realment exercien a Solsona durant el període estudiat:

33 metges.

35 cirurgians.

21 apotecaris.

1 metge i apotecari.

12 llevadores.

2 canonges infermers.

2 adroguers.

1 manescal

107 sanitaris que van viure i exercir a Solsona des de 1565 fins a 1700.

Tal i com es pot observar, en aquesta nova relació dels sanitaris de Solsona passen a haver-hi més cirurgians que metges. Abans era a l'inrevés. De totes maneres la variació és molt poc significativa.

Totes les dades que he anat esmentant, juntament amb la recollida dels períodes de temps o anys en què cada sanitari apareix als registres parroquials, ens donarà la cobertura sanitària de Solsona en cada un d'aquests períodes.

Així doncs, he dividit els 136 anys que agafa l'estudi en tres períodes de 35 anys i l'últim de 30 anys. He triat aquests períodes de 35 anys perquè em sembla una durada provable de la vida professional d'una persona i perquè era la millor manera per poder fer sortir uns períodes d'anys més semblants entre ells. A aquests períodes de temps els anomeno, tal i com he esmentat al començament del capítol, "períodes de vida professional".

Període	Metges	Cirurgians	Apotecaris	Llevadores	Total
1565-1600	5	4	6	5	20
1601-1635	8	10	5	4	27
1636-1670	15	14	9	1	39
1671-1700	11	14	6	3	34

Taula 1. Sanitaris que treballaven a Solsona en algun moment de cada període de temps estudiat.

Si en aquesta taula hi suméssim els metges, cirurgians, apotecaris i llevadores que hi surten, ens donaria una xifra més alta que la real, i això és així perquè hi ha sanitaris que surten en dos períodes de temps ja que la seva activitat professional s'esdevingué a cavall d'aquests dos períodes i, per tant, els incloc en tots dos.

També es interessant esmentar que la important davallada de llevadores durant el període que va de 1636 a 1670 no és real, perquè la causa d'aquest fenomen és que els vicaris que van fer les inscripcions en aquest temps no les van enregistrar amb la mateixa freqüència que els vicaris dels períodes anteriors.

En aquest estudi no hi incloc els canonges infermers, adroguers i manescal perquè tenen molt poca significació en el total de les dades, ja que són molt pocs.

La menor quantitat de sanitaris del període 1671-1700 respecte al període anterior em sembla que es pot atribuir al fet que l'últim període té 5 anys menys que els altres.

Ara sí que, sabent la població de Solsona en aquells anys, que he valorat en una mitjana de 1500 habitants i la quantitat de sanitaris que treballaven en algun moment de cada període de temps, podem saber el grau de cobertura sanitària de la ciutat.

Període	Metges	Cirurgians	Apotecaris	Llevadores	Total
1565-1600	0'33 %	0'26 %	0'40 %	0'33 %	1'33 %
1601-1635	0'53 %	0'66 %	0'33 %	0'26 %	1'80 %
1636-1670	1 %	0'93 %	0'60 %	0'06 %	2'60 %
1671-1700	0'73 %	0'93 %	0'40 %	0'20 %	2'26 %

Taula 2. Percentatge de sanitaris respecte de la mitjana de població total en cada període de temps.

Si fem la mitjana d'aquests percentatges ens dóna:

Període	Metges	Cirurgians	Apotecaris	Llevadores	Total
1565-1700	0'65 %	0'70 %	0'43 %	0'22 %	2 %

Taula 3. Percentatge mitjà de sanitaris respecte de la mitjana de la població en tot el període estudiat.

Així doncs, veiem que un 2 % de la mitjana de la població de Solsona tenia algun càrrec sanitari, proporció que és molt alta i que demostra un grau de cobertura sanitària força bo, almenys pel que fa a la quantitat, ja que no tenim elements per valorar la qualitat que, segurament, devia ser més dubtosa.

El període més ben cobert sanitàriament és el que va de 1636 a 1670. Durant aquests anys exercien, encara què no tots al mateix temps, 15 metges (que representarien l'1 % de la població), 14 cirurgians, 9 apotecaris i 1 llevadora. De llevadores segur que n'hi havia més, però

com ja he fet constar abans, els vicaris que feien el registre en aquest període quasi mai no recollien els seus noms. En total en aquest període treballaven 39 sanitaris que representaven el 2'6 % de la mitjana de població de Solsona durant aquests 35 anys.

Que hi hagués aquest gran nombre de sanitaris i en especial de metges, pot estar motivat per la Universitat de Solsona² que podia concedir títols de Doctor en Medicina. Tot i això, és molt difícil esbrinar la seva autèntica incidència en els resultats.

9.1.2. PROPORCIONS ENTRE LES DIVERSES PROFESSIONS

Amb totes les dades aportades en l'anterior capítol podem valorar també la proporció entre els diferents sanitaris que treballaven a Solsona. Agafant, doncs, les xifres totals de cada professió tenim :

33 metges.....	30,8 %
35 cirurgians.....	32,7 %
21 apotecaris.....	19,6 %
1 metge i apotecari.....	0,93 %
12 llevadores.....	11,2 %
2 canonges infermers.....	1,87 %
2 adroguers.....	1,87 %
<u>1 manescal.....</u>	<u>0,93 %</u>

107 sanitaris a Solsona des de 1565 fins a 1700.

---

² SERRA i VILARÓ, Joan. Universidad Literaria de Solsona. Tarragona: Ed. Sugrañes Hnos, 1953.

Si valorem les proporcions entre sanitaris per períodes de temps ens dóna:

Període	Metges	Cirurgians	Apotecaris	Llevadores
1565-1600	25 %	20 %	30 %	25 %
1601-1635	29'7 %	37 %	18'5 %	14'8 %
1636-1670	38'5 %	36 %	23 %	2'5 %
1671-1700	32'5 %	41 %	17'5 %	9 %

Taula 4. Proporcions entre sanitaris en els diferents períodes de temps.

Si observem la Taula 4, veiem que la proporció entre metges i cirurgians es manté bastant igualada, tot i que va fluctuant en els diferents períodes sense que es vegi una tendència a l'increment dels metges, tal i com s'aprecia en altres estudis similars, sinó més aviat al contrari, ja que en l'últim període es produeix una davallada dels metges respecte dels cirurgians.

També és important de ressaltar l'alta proporció d'apotecaris, sobretot en el primer període estudiat, en el qual és el professional amb més representació, com també l'alta proporció de llevadores en aquest primer període.

Crec, en definitiva, que la proporció entre els diferents sanitaris és molt equilibrada, cosa que demostra que Solsona era una ciutat molt ben estructurada sanitàriament i en la qual els professionals de la sanitat tenien una forta incidència social.

9.1.3. ELS SANITARIS DE MÉS PRESTIGI LOCAL

En aquest capítol esmento els sanitaris que, per les dades que tenim, demostren tenir una incidència més forta o un cert prestigi social, tant per la quantitat d'apadrinaments o testimoniatges en què apareixen com per alguna dada que ens demostra la seva activitat social, com per exemple el fet de ser batlle de la ciutat.

Estan recollits per ordre cronològic des de la seva primera constància a l'arxiu. He fet una barreja de les diferents professions perquè crec que és la millor manera d'ensenyar l'evolució temporal dels professionals sanitaris més influents de la ciutat de Solsona.

JUTGLAR, Jaume   Apotecari

És el primer sanitari que apareix als llibres de l'Arxiu Parroquial de Solsona, concretament al llibre de Baptismes, fent de padrí d'un bateig el 23 de febrer de 1565. Apareix en 21 registres fent de padrí de baptismes. Ens consta que tingué dues esposes, tres fills i una filla i que fou Batlle general de Solsona per la part abacial des de 1579 fins el 2 de juny de 1594, data del seu enterrament.

PALLARÈS, Joan Francesc   Apotecari

És el segon Pallarès que apareix a l'arxiu, però el primer dels que en tenim més informació. Surt nou vegades com a padrí des del 3 de maig de 1572 fins la seva mort, el 22 d'agost de 1630. Ens consten una esposa, tres filles i quatre fills dels quals almenys dos són metges (Francesc i Antoni) i un altre metge i apotecari (Josep). Una filla es casa amb el Dr. en Medicina Antoni Pejoan i l'altra filla primer amb el Dr. en

Medicina Cosme Llorens i més endavant amb el també metge Felip Cerveró.

PALLARÈS, Antoni Apotecari

Apareix per primera vegada el 27 de maig de 1574 fent de padrí en un bateig com a apotecari. Fa deu vegades més de padrí i és enterrat el 29 de setembre de 1611. Tingué una esposa, dues filles i tres fills, dels quals un és apotecari (Joan).

PALLARÈS, Joan Apotecari

Segurament va néixer el 7 de Gener de 1577. Fill d'Antoni Pallarès, apotecari, apareix dotze vegades fent de padrí. Va morir el 4 de juny de 1640, als 63 anys. Ens consten dues esposes, cinc filles i set fills dels quals almenys un també fou apotecari (Josep Hilari). Una filla es casà amb el Dr. en Medicina Gabriel Castellar. Vivia a la Plaça Major.

PASQUAL DE GURZA Cirurgià

Des del 29 de març de 1592 fins al 7 de març de 1602, data del seu enterrament, apareix vint-i-una vegades fent de padrí. En algunes inscripcions hi és com a barber, però en la majoria hi és com a cirurgià.

PALLARÈS, Antoni Metge

Segurament va néixer el 2 de febrer de 1581. Fill de Joan Francesc Pallarès, apotecari, apareix per primera vegada fent de padrí com a estudiant de medicina el 8 de setembre de 1601 i unes nou vegades més també fent de padrí, fins que morí assassinat el 18 d'agost de 1627 per un *tir de pedrenyal* a la porta de casa seva al carrer de Llobera o de Sta. Anna als 46 anys d'edat. Ens consta que es casà dues vegades i que

tingué tres filles i quatre fills. Una filla es casa amb el Dr. en Medicina Jaume Llasera.

BARBER CANSEDICH, Josep Apotecari

El 7 de gener de 1609 apareix per primera vegada fent de padrí com a apotecari i és enterrat el 27 d'abril de 1669, fent constar que era molt vell i que no tenia el *degut us de rao*. Vivia a la Plaça Major. Es casà tres vegades i tingué vuit o nou filles i cinc fills.

PALLARÈS, Josep Metge, Apotecari

Segurament va ser batejat el 23 de maig de 1596 i és fill de Joan Francesc Pallarès, apotecari, i germà d'Antoni i Francesc Pallarès, metges.

Des del 7 de juny de 1620 en què fa de padrí com a *batxeller en Medicina* apareix deu vegades com a metge i una com a *batxeller en Medicina y apotecari*, però a partir de l'11 de febrer de 1633 fins a la seva mort, el 29 de maig de 1656, als 60 anys d'edat, només apareix com a apotecari. En una ocasió se l'anomena *lo Xarri* i en una altra *apotecari de dalt*.

Per les dades que tenim sabem que estudià Medicina i va començar exercint de metge, però en el curs dels anys sembla que va acabar seguint la tradició familiar i fent d'apotecari.

L'any 1646 consta com a Batlle de Solsona. És casà tres vegades i tingué deu fills i dues filles. Almenys un fill fou apotecari (Francesc), una filla es casà primer amb un metge (Tomas Gollet), i més endavant amb un cirurgià també viudo (Josep Boria), i l'altra filla es casà amb un notari. Com a dada curiosa el mateix dia que es casà una filla que es diu

Teodora, van batejar una germana seva a la qual també van posar Teodora.

PALLARÈS, Joseph Hilari _____ Apotecari

És fill de Joan Pallarès, apotecari, i segurament va ser batejat el 14 de gener de 1603. Apareix per primera vegada com a apotecari al fer de padrí el 5 de gener de 1622. Surt fent de padrí més de vint vegades. Ens consten una esposa, dos fills i quatre filles de les quals una es va casar amb Gabriel Busquets, cirurgià. Vivia a la Plaça Major i va morir el 30 de juliol de 1651 als 48 anys.

BUSQUETS, Joaquim Bonaventura _____ Cirurgià

És fill de Joan Busquets, cirurgià, i fou batejat el 9 de març de 1604. Apareix per primera vegada com a cirurgià quan es casa el 26 de març de 1623, he trobat dues esposes, sis filles i cinc fills dels quals un és cirurgià (Gabriel). Fou enterrat com a *cirurgia Major del exercit de la catholica magestat del Rey nostre Sr* el 3 de novembre de 1665 als 61 anys d'edat.

BORIA, Mestre Joseph _____ Cirurgià

El 30 de novembre de 1630 es casà i és la primera referència que en tenim. Va tenir dues esposes més, quatre filles i un fill, que també fou cirurgià però que morí als 19 anys. Una filla va morir als 17 anys. Apareix set vegades fent de padrí o testimoni i fou enterrat el 22 de desembre de 1687, després d'haver mort dos dies abans sobtadament.

PALLARÈS, Francesc _____ Apotecari

És fill de Josep Pallarès, metge i apotecari, i hi ha dues possibles dades de baptisme que són el 30 de novembre de 1629 o el 21 de

novembre de 1634. Apareix per primera vegada com a apotecari en fer de padrí el 4 d'agost de 1655. Hi consten una esposa, dues filles i set fills dels quals un és apotecari (Josep). Fou enterrat el 21 de setembre de 1686 als 51 o 56 anys d'edat.

MALAGARRIGA, Magí Metge

El 9 d'octubre de 1659 apareix fent de padrí com a metge i fou enterrat el 13 de novembre de 1684 a la Capella de Sant Nicolau de la Catedral. Hi consten una esposa, quatre fills i dues filles. En els apadrinaments es veu que tenia relació amb els nobles, i que era un dels metges de la ciutat juntament amb el Dr. Gabriel Miquel, segons fa constar el Dr. Antoni Llorens³. L'any 1681 els cònsols de la ciutat rescindeixen el contracte d'igualia amb els dos metges i en signen un altre.

BUSQUETS, M^{re}. Gabriel Cirurgià

És batejat el 19 de maig de 1629 com a fill de Joaquim Bonaventura Busquets, cirurgià. Apareix per primera vegada com a cirurgià quan es casa el 12 de setembre de 1660 amb una filla de Josep Hilari Pallarès, apotecari. L'he trobat deu vegades fent de padrí o testimoni. Aquesta primera esposa va morir pocs dies després d'un part segurament d'una infecció puerperal i la seva segona esposa també va morir de part. Em consten set filles i cinc fills dels qual també dos van morir en néixer.

Es devia involucrar bastant en política perquè en el seu segon casament l'11 de febrer de 1672, posa que estava excomunicat per

---

³ LLORENS i SOLÉ, Antoni. Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya. Lleida: Ed. Virgili i Pagès S.A., 1987. Volum II, pàg.304.

l'assalt al Palau Episcopal de Solsona, i el 13 de Desembre de 1673 apareix com a Batlle de sa Excel·lència. És enterrat el 13 de juliol de 1695 a la Capella de Ntra. Sra. del Claustre de la Catedral de Solsona, als 66 anys d'edat amb el títol d'Honorable.

MIQUEL, Dr. Gabriel Metge

També devia ser un dels metges amb més nom de Solsona. Segurament fou batejat el 29 de juliol de 1615. Era fill de Gabriel Miquel, adroguer, i li fou padrí Antoni Beneyt, metge. Fins el 31 de juliol de 1667 no apareix per primera vegada com a practicant en medicina fent de padrí en un baptisme. Però al cap de sis mesos encara no, ja se l'anomena *Magnífic Doctor en Medicina*. Apareix vint-i-una vegades fent de padrí fins al seu enterrament, el 24 d'octubre de 1693, davant la Capella de Ntra. Sra. del Claustre de la Catedral solsonina, als 78 anys d'edat.

He trobat dos casaments. El segon se celebra al mateix dia i lloc que el del seu fill, també metge, i es casen amb dues germanes filles del discret Bernat Coma, notari. Em consten sis filles i cinc fills dels quals com he dit abans, un fou metge.

També el Dr. Antoni Llorens⁴ en parla com un dels dos metges que l'any 1681 tenia contracte d'igualtat juntament amb el Dr. Malagarriga com a metge de la ciutat. L'any 1684 és nomenat metge per visitar l'Hospital i el convent dels Caputxins i al mateix temps es nomena una comissió per tal de buscar un altre metge per a la ciutat.

---

⁴ LLORENS i SOLÉ, Antoni. Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya. Vol II, Op. Cit. pàg 304

FABRA, Sebastià Apotecari

Membre destacat d'una altra important família d'apotecaris que, juntament amb els Pallarès i els Folch, regentaven, segons el Dr. Antoni Llorens⁵, les tres apotecaries que en aquella època tenia Solsona i a les quals l'hospital comprava les medecines per torns.

Apareix per primera vegada com a apotecari, fent de padrí en un baptisme el 20 d'agost de 1681. sé que és fill d'Andreu Fabra, apotecari, però no he trobat la data del seu baptisme. Hi consten una esposa, tres fills dels quals el primer va morir en néixer i un altre també estigué en perill de mort, i cinc filles de les quals dues eren bessones.

PALLARÈS, Joseph Apotecari

Segurament va ser batejat el 13 de març de 1670 i era fill de Francesc Pallarès, apotecari. Apareix onze vegades fent de padrí o de testimoni com a apotecari a partir del 27 de febrer de 1687. En el període estudiat hi consten una esposa i dos fills. En una ocasió fa un baptisme de necessitat.

---

⁵ Id. pàg 305.

9.1.4. LES NISSAGUES

Es ben coneguda la tradició que ha perdurat fins gairebé els nostres dies de que almenys un dels fills seguís la professió del pare. Si aquest fet s'ha donat en la majoria de professions, ha tingut una rellevància especial entre les que podríem anomenar lliberals i d'entre elles evidentment entre la professió sanitària.

A Solsona en tenim uns quants exemples ben significatius que exposo a continuació.

Nissaga dels Pallarès.

És sens dubte la nissaga de sanitaris més important de Solsona i gairebé m'atreuria a dir de Catalunya. En tenim dades documentals des de l'any 1459 amb Joan Pallarès, apotecari, fins a principis del nostre segle amb Tomàs Pallarès i Bonany, l'últim farmacèutic que mantingué la farmàcia del Carrer del Castell oberta, és a dir uns 450 anys ininterromputs d'apotecaris i algun metge.

No m'extenc excessivament en ells, perquè ja són estudiats per altres autors com Carles Babiano⁶, que ha publicat diferents treballs sobre el tema, i actualment Marcel Coromines Balletbó, que està realitzant la tesi doctoral basada en el buidament exhaustiu dels Fons Pallarès que es conserven a l'Arxiu Diocesà de Solsona. Aquests

---

⁶ BABIANO i ORTIZ DE ZÁRATE, Carles. La farmàcia Pallarès de Solsona, contribució a la genealogia dels apotecaris Pallarès. Gimbernat, 1988. Vol. X. 27-38 p.

Pallarès que es conserven a l'Arxiu Episcopal de Solsona. Aquests documents del Fons els començà Antoni Pallarès ,apotecari, l'any 1500 i foren continuats per tots els apotecaris que treballaren a la farmàcia del Carrer del Castell. són bàsicament un receptari on anotaven la medicació subministrada, el preu i, quan la cobraven, el seu destinatari i de vegades el metge que la receptava.

En aquest Fons estan basats fins ara tots els estudis fets sobre la nissaga Pallarès. Per això no són tan coneguts els metges i altres components de la nissaga que no treballaren en aquesta farmàcia. Així doncs, des d'aquest aspecte l'estudi de l'Arxiu Parroquial ens pot aportar més dades, encara poc conegudes.

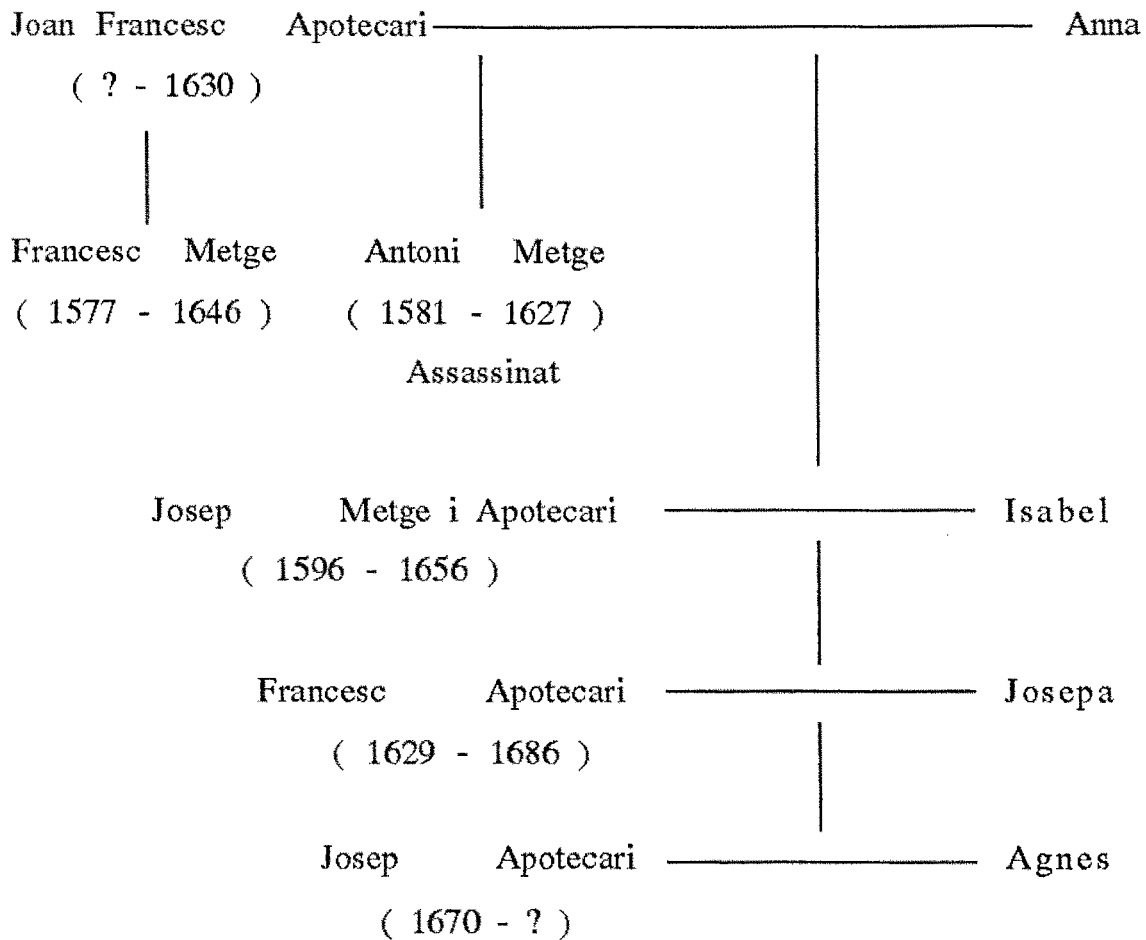
En el període de temps estudiat, he trobat 11 sanitaris de la nissaga Pallarès, dels quals set són apotecaris, tres són metges i un fa durant cert temps de metge i més endavant d'apotecari.

Fent un estudi de les relacions familiars, he trobat dues branques paral·leles de Pallarès sanitaris que van coexistien al mateix temps en aquest període.

Per un costat hi ha la branca que comença amb Joan Francesc Pallarès, apotecari, i la seva esposa Anna, dels quals dues de les tres filles que els he trobat es casen amb metges i dels quatre fills barons que em consten tres exerceixen com a metges, encara que un d'ells, seguint la tradició familiar acaba fent d'apotecari i és un fill d'aquest i després un dels seus néts els qui segueixen la nissaga d'apotecaris que arribarà fins gairebé als nostres dies. Aquesta branca familiar regentava

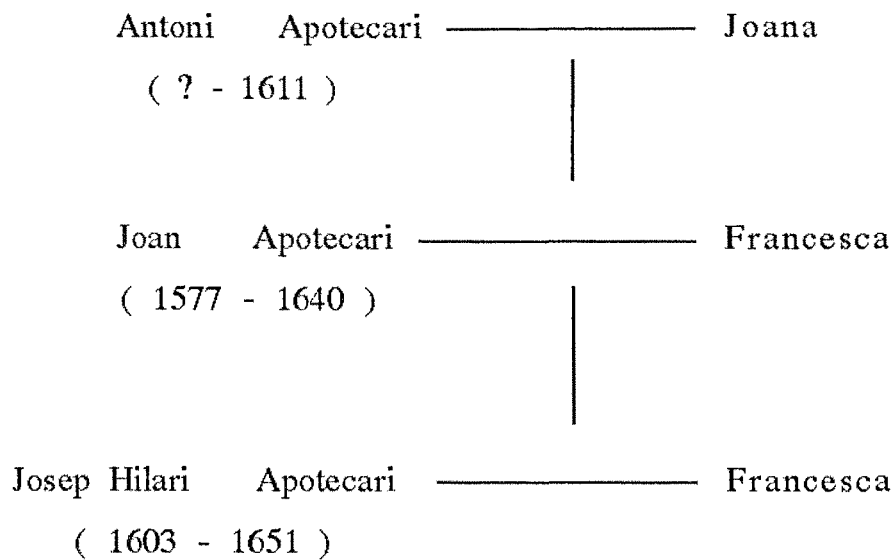
l'apotecaria del Carrer del Castell que en una inscripció també l'anomenen *carrer de dalt*.

Genealogia dels Pallarès del Carrer del Castell.

L'altra branca dels Pallarès apotecaris que apareix en l'època d'aquest estudi és la que s'inicia amb Antoni Pallarès, apotecari, i la seva esposa Joana. De les seves dues filles i els tres fills que em consten, en Joan Pallarès també es apotecari, i un dels dotze fills d'aquest, en Josep Hilari Pallarès, també ho es. En les inscripcions de l'arxiu parroquial hi consta que almenys aquests dos últims membres de la

nissaga vivien i tenien l'apotecaria a la Plaça Major de Solsona. Sembla però que aquesta branca s'acaba amb Josep Hilari Pallarès.

Genealogia dels Pallarès de la Plaça Major.

Només hi ha dos membres de la nissaga que no he pogut relacionar amb els altres per manca de dades suficients sobre ells.

Un és Antoni Pallarès, apotecari, que apareix per primera vegada fent de padrí en un bateig el 23 de febrer de 1569 i que és enterrat el 29 de maig de 1579 sense que hagi pogut establir cap vincle familiar a través de les dades de l'arxiu parroquial. Però, segons les dades que aporta Carles Babiano⁷ i les que he pogut confrontar amb Marcel Coromines, és gairebé segur que és el pare de Joan Francesc Pallarès

---

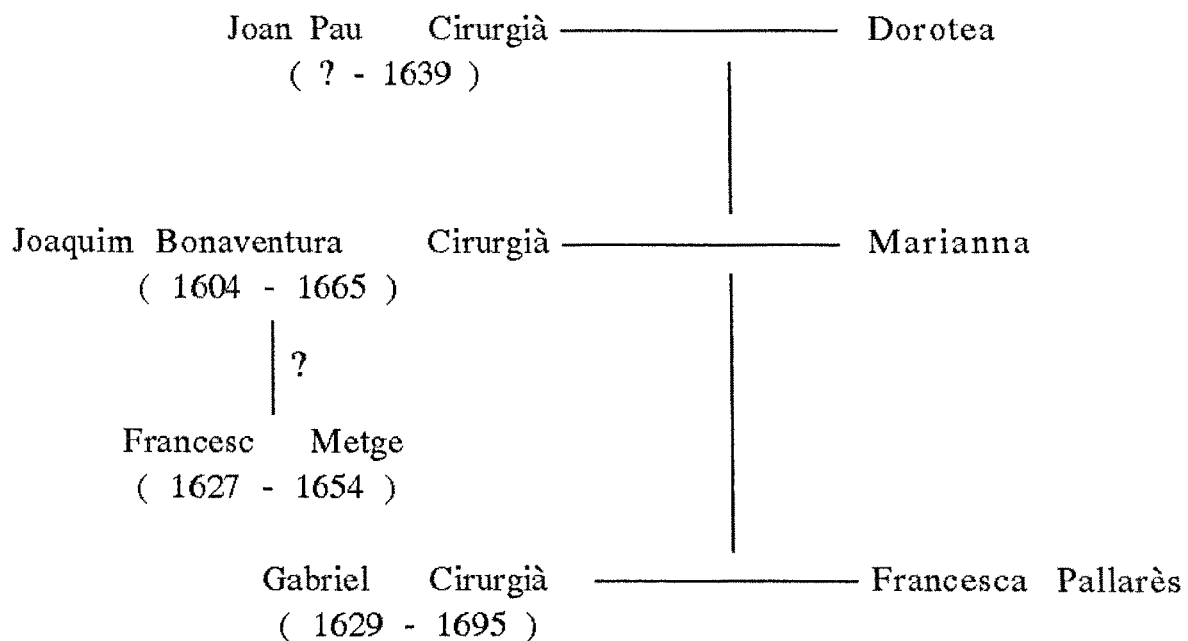
⁷ BABIANO i ORTIZ DE ZÁRATE, Carles, Op. cit. pp. 27-38.

apotecari i d'Antoni Pallarès, apotecari, i per tant de qui derivaren les dues branques d'apotecaris que apareixen en el nostre estudi.

L'altre membre de la nissaga Pallarès que no puc relacionar és Joan Pallarès, metge, que apareix per primera vegada el 8 de novembre de 1605 fent de padrí en un bateig i que fou enterrat el 24 de novembre de 1616. Hi posa que estava al Portal de Llord.

Nissaga dels Busquets

És la nissaga de cirurgians amb més influència social a Solsona en aquells temps. Les primeres dades seves a l'arxiu parroquial les tenim de l'any 1603 en què apareix Francesc Busquets fent de padrí i de qui no tenim cap més dada. Aquest any també tenim la primera referència de Joan Pau Busquets (+ 1639), de qui segueix la nissaga.

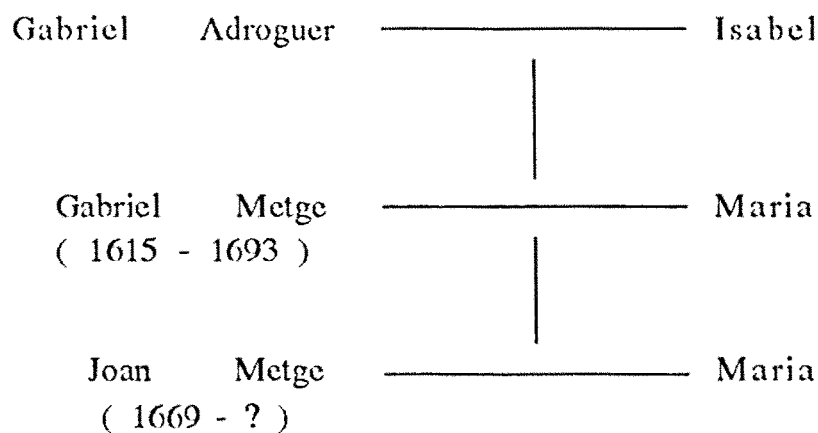

Genealogia dels Busquets.

El membre més destacat d'aquesta nissaga és Gabriel Busquets que es casa amb Francesca Pallarès filla de Josep Hilari Pallarès, apotecari, amb el qual es pot comprovar els vincles familiars que s'establien entre les diferents nissagues de sanitaris, fet que era molt freqüent. Es pot observar consultant les fitxes dels sanitaris en el capítol de resultats. Aquest cirurgià tingué molta activitat social. Va arribar a ser Batlle.

Nissaga dels Miquel.

És una altra de les nissagues amb membres importants. És sobretot de metges, tot i que comença amb un adroguer.

El membre més destacat d'aquesta nissaga és Gabriel Miquel, metge, que fou un dels metges contractats per la ciutat i per algunes institucions com l'Hospital i els Caputxins.

Les altres nissagues de sanitaris que em consten ja no semblen tenir la mateixa incidència social que les esmentades. Són:

Nissaga dels Cases.

Comença amb Josep Cases, cirurgià, que es casà amb Caterina i morí l'any 1688. Té dos fills que també són cirurgians, un és Francesc que es casà amb Magdalena i morí l'any 1683 essent segurament encara bastant jove, i un altre es diu Josep, la muller del qual també es diu Magdalena. Hi consten dues filles i un fill.

Nissaga dels Fabra.

Regentaven una de les apotecaries de Solsona i en el període estudiat la formen Andreu Fabra, que morí l'any 1670, i el seu fill Sebastià, apotecari, de qui hi consten tres fills i cinc filles.

Nissaga dels Boria.

Eren cirurgians. El pare Josep Boria morí l'any 1687 i el fill, que consta com a fadrí cirurgià i que també es deia Josep, morí prematurament als 19 anys (1636-1655).

Les altres nissagues de sanitaris que apareixen a l'Arxiu Parroquial de Solsona són sanitaris forans que només són a Solsona per a alguna cerimònia o testimoniatge. Només els citaré:

- Els Castellar de Calaf. El pare és Gabriel, apotecari, i el fill també es diu Gabriel però és metge. Apareixen l'any 1629 perquè el fill es casa amb Isabel Pallarès, filla de Joan Pallarès, apotecari.

- Els Cerverò de Cervera són metges. El pare es diu Felip i el fill Miquel. El pare apareix l'any 1631 perquè es casa amb Lluïsa Llorens,

viuda del Dr. Cosme Llorens Mir, metge, i és filla de Joan Francesc Pallarès, apotecari. El fill apareix l'any 1648 en un altre casament.

- Els Nouvila d'Oliana són metges. El pare es diu Alexandre i el fill Bruno. Apareixen l'any 1660 perquè el fill es casa amb Madrona Pallarès, filla de Francesc Pallarès, metge.

- Els Pejoan de Guissona també són metges. Per les dades que tinc devien ser germans. Un es diu Antoni i apareix l'any 1612 perquè es casa amb Elisabet Joana, filla de Joan Francesc Pallarès, apotecari. L'altre es diu Joan i es devia instal·lar a Solsona perquè apareix en diverses ocasions des de l'any 1604 fins al 1609. Hi consten el bateig de tres fills i de dues filles seves.

9.2. LES CAUSES DE MORT

És l'altre tema que justifica la tesi i que es concreta sobretot en l'estudi de les morts violentes, pel fet de ser les úniques de què disposem de material suficient i fiable per poder-ne treure alguna conclusió.

Crec que el tema està molt desenvolupat en el capítol de Resultats i aquí em limitaré a fer algunes valoracions sobre les dades obtingudes.

Dels 6244 registres d'enterrament que he recollit, només es pot dir que hi ha un diagnòstic mínim o circumstància present en el moment de la mort en 357 casos, que representen el 5'72 % de tots els registres. És a dir, del 94'28 % de les morts d'aquell període de temps no en tenim la més mínima idea de la seva causa. Sí que es pot dir que devien ser de causa natural perquè per sort es feien constar la majoria de morts de causa violenta.

9.2.1. LA MORT VIOLENTA

Com a mort violenta s'entén la que no és natural, és a dir la que no obeeix a una malaltia o procés patològic intern i que normalment es produeix d'una manera sobtada i imprevista.

En total n'he recollit 139 casos que representen el 2'22 % de totes les morts. Crec que es pot considerar un percentatge molt alt, ja que dels treballs que conec fets en la mateixa línia d'investigació, tan sols és superat pels treballs del Dr. Manuel Dicenta Sousa⁸ sobre Ciutadella (Menorca) i el Dr. Julio Remon i Gil⁹ sobre Buñuel (Navarra) amb un 2'57 % i un 3'65 % respectivament. La mitjana de tots els treballs és 1'24 %.

Les morts violentes, però, poden ser degudes a causes molt diverses i per això és important diferenciar-les.

Tipus de morts violentes	Total	Percentatge
Homicidis o assassinats	50	35'97 %
Execucions de sentència	6	4'31 %
Accidents	38	27'33 %
Guerra	37	26'61 %
Sense especificar	8	5'75 %
Total	139	100 %

Taula 5. Tipus de morts violentes i el seu percentatge.

Tal i com es pot comprovar a la taula precedent, les morts per homicidi o assassinat representen un percentatge important de les morts violentes. Sumant-les a les morts per execució de sentència i a les

⁸ DICENTA SOUSA, Manuel. Aspectos sanitarios del archivo de la parroquia de la Purificación de Santa Maria de Ciutadella, 1566-1666. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1988.

⁹ REMON i GIL, Julio. Aspectos sanitarios del archivo de la parroquia de Santa Ana de Buñuel (Navarra) 1566-1989. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1990.

degudes a la guerra donen 93 casos, que representen el 67'57 % de totes les morts violentes i gairebé un 1'50 % de totes les morts de Solsona, fet que ens dona un nivell de violència social molt elevat que segurament es explicable pel alt nivell de pobresa i sobretot per la llarga Guerra entre Espanya i França que també afectà molt directament a Solsona així com gairebé a tot el país.

Homicidis i assassinats.

Dels 50 casos registrats, aquí només comentaré els que tenen més transcendència o interès per a nosaltres.

14 juliol 1615. Una incursió dels bandolers als portals de la ciutat va provocar sis morts, segurament per arma de foc, tot i que a la inscripció no ho especifica. Aquest episodi l'hem d'inscriure dins el fenomen del bandolerisme a Catalunya¹⁰ que afectà gairebé tot el segle XVI i la primera meitat del XVII. A la comarca del Solsonès n'hi hagué molt; tot i així aquesta acció als portals de la ciutat es pot considerar un fet excepcional.

L'altre homicidi que consta clarament a mans dels lladres o bandolers és el de Pere Junyent, prevere, que el 25 de març de 1637 morí a Manresa, venint de Barcelona.

19 agost 1627. Antoni Pallarès, Dr. en Medicina, és assassinat a la porta de casa seva d'un *tir de pedrenyal*, i l'any 1677 és assassinat Josep Moxí, cirurgià, per una escopetada als vols de mitjanit. Són els dos

---

¹⁰ NADAL i FARRERAS, Joaquim. Conèixer la Història de Catalunya (Del segle XVI al XVIII). Barcelona: Ed. Vicens-Vives, 1983. Vol. 3. 31-39 p.

únics sanitaris que em consta que moriren de mort violenta i no tinc cap dada que ens pugui explicar els motius dels assassinats.

25 agost 1641. És assassinat a la Plaça Major de Solsona el Sr. Cau de Bell-lloch i Vilanova, Governador de Cardona, juntament amb un veí de Berga que volgué auxiliar-lo. Tampoc tinc dades per explicar els motius d'aquest assassinat, però segurament que s'ha d'inserir dins els conflictes que envoltaren la Guerra dels Segadors.

28 gener 1652. *Me Joseph Sanou prevere rebe tots los sacraments en sa curta malaltia administrats per mi Joan Fortich prevere y vicari perpetu de Solsona, lo mataren de una escopetada estant a una taverna entre deu y onse de lla nit.*

Trancric literalment aquesta inscripció i la incloc com una curiositat, perquè es veu clarament com si en la primera part el vicari que fa la inscripció no hi volgués fer constar la mort violenta perquè parla de curta malaltia, però després decideix testimoniar la mort violenta i la mala actitud del prevere pel fet de ser en una taverna a altes hores de la nit.

4 gener 1685. A 2/4 de deu de la nit va morir el Rvnt. Doctor Lluís de Ponts vuitè bisbe de Solsona per un enverinament teòricament accidental amb alum cremat o calcinat, tal com comenta Domingo Costa i Bofarull¹¹, ja que en la inscripció del llibre d'òbits no hi consta aquest fet.

---

¹¹ COSTA i BOFARULL Pbro, Domingo. Memorias de la ciudad de Solsona y su Iglesia Barcelona: Ed. Balmes, 1959. Biblioteca Histórica de la Biblioteca Balmes. Vol. II. 422-423 p.

Encara que en lloc s'afirma que fos un enverinament intencionat, crec que se'n poden tenir fermes sospites, tant per les característiques de l'enverinament, que és més detallat al capítol de Resultats, com per les accions que enprengué aquest bisbe en treure certs privilegis als preveres, fets que segurament li reportaren algunes enemistats.

De les 50 morts violentes per homicidi o assassinat, 37 morts segurament ho foren per arma de foc, 6 per arma blanca, 2 per pedrada, 1 per enverinament i en 4 casos no consta l'arma.

Execucions de sentència.

Els sis casos recollits, tots són d'homes, quatre moren a la forca, un afusellat i en un altre no s'especifica.

En dos casos tenim constància del motiu que provocà la sentència :

El 10 de Novembre de 1610 Joan Boix és penjat a la forca per la mort de *Xargi*, fuster, i abans, el 12 de juliol de 1610, trobem al llibre d'òbits que *Migt*, fuster, morí de punyalades.

El 23 d'agost de 1655 hi ha escrit al llibre d'òbits que els soldats es passaren per les armes un tal Blanquer. Però Antoni Llorens i Soler¹² ens en dona més informació. Comenta que es deia Pere Blanquer i que era un paraire de Llívia que capitanejà una conjura que pretenia prendre la Torre Grossa de Mascaró per facilitar l'entrada a les tropes de

---

¹² LLORENS i SOLÉ, Antoni. Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya. Vol II. Op. Cit. 333-334 p.

Joan d'Àustria, que feia dies que assatjaven la ciutat ocupada pels francesos durant la guerra entre les monarquies de França i Espanya. La conjura però fou descoberta i Pere Blanquer fou torturat i afusellat.

Accidents.

De les 38 morts violentes per accident que he recollit i que ja estan relacionades al capítol de Resultats, aquí només vull comentar les que són per motius laborals i que en podríem dir Accidents de Treball.

Dels sis accidents de treball documentats, quatre es donen en el ram de la construcció i dos en el de la pagesia.

L'any 1626 un manobre cau de cap de l'obra de la Seu.

L'any 1627, i en menys de dos mesos de diferència, dos mestres de cases, dels quals un era francès, moren a la pedrera, un colgat per terra i pedres i l'altre pel cop al cap d'una gran pedra que rodolà.

L'any 1635 a un pagès li cau un arbre a sobre mentre tallava llenya.

L'any 1678 un altre pagès cau mentre podava unes parres i aquest mateix any un mestre de cases de Manresa cau del punt més alt d'una casa.

Dels accidents que no són de treball, només comento els més curiosos.

Un accident, que està molt ben descrit i que suposo que provocà un gran impacte per les circumstàncies en què es produí, és el d'una dona

que morí per l'explosió d'un petard durant la festa de Ntra. Sra. del Claustre i del que transcriu la inscripció literalment:

9 setembre 1672. Elisabet Llera muller de March Llera pages la qual morí lo dia antes a la matinada..... fou un cas desdichat y raro que al que exiren de les Completes y festa de Maria SSma. del Claustro ab molta gent estave prop la porta de Joan Gatuelles al carrer de la Seu mirantse les gales y lo foch que tiraven ab abundancia y al ultim de les gales fonch tirat un cuet o rajador o carretilla que havent rodat per la plassa de la Iglesia vingue a parar en lo puesto ahont estave la dita Llera y li pega al cap cerca de la orella esquerra y petà en aquell puesto y li isque molta sanch y fou ab tanta vehemencia que la maltracta moltíssim en lo cap de tal manera que luego perde la paraula y demes sentits y a la matinada fou morta.

Com a dada curiosa també hi ha la dels dos homes que moriren un el 10 i l'altre el 28 d'agost de 1653 a causa dels llamps, fet que fa pensar que devia ser un mes molt borrascós.

Guerra

De les morts relacionades amb fets bèl·lics en podem diferenciar clarament diferents períodes:

De l'octubre de 1639 al gener de 1640 cinc soldats fadrins de Solsona i un pagès de Guissona tornen morts o moren després de tornar malalts de la guerra. Devien ser soldats dels que envià Solsona a la campanya del Rosselló en la guerra entre les monarquies de Lluís XIII i

Felip IV, concretament en la pèrdua i posterior setge i reconquesta de la plaça de Salses, que els francesos havien ocupat.¹³

El desembre de 1642 moren dos soldats francesos a Solsona i el gener de 1643 mor, per l'escopetada d'un soldat, un francès de París. Aquestes morts s'han d'inserir en l'ocupació de Solsona per part dels francesos des de 1642 fins a 1652¹⁴.

L'any en què la Guerra entre França i Espanya (1635-1659), afectà més directament Solsona és el 1655. Aquest any Solsona patí dos setges militars¹⁵, el primer per part dels francesos i que durà només quatre dies fins el 4 de juliol, i que per les dades que tenim no provocà gaires víctimes, i el segon per part dels espanyols a qui els solsonins van oposar molta més resistència i que durà des de principis d'agost fins el 8 de desembre, en què entraren a Solsona les tropes comandades per Joan d'Àustria. A aquest segon setge podem atribuir 25 dels 26 morts per la guerra que he trobat inscrits als llibres parroquials durant aquest any. El mes més cruent, almenys pel que fa al nombre de víctimes és l'agost amb 21 morts. El 14 d'aquest mes se sap que hi hagué una gran batalla al davant de la ciutat amb un gran nombre de morts i ferits.

L'any 1700 moren un soldat i un sergent, de Castella i de Granada respectivament, per una escopetada. Devien formar part de companyies estacionades o bé de pas, perquè aquest any no hi ha constància de cap fet bèl·lic a Solsona.

---

¹³ NADAL i FARRERAS, Joaquim. Conèixer la Història de Catalunya (Del segle XVI al XVIII). Vol. 3, Op. cit. pàg. 76.

¹⁴ LLORENS i SOLÉ, Antoni. Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya, Vol II, Op. Cit. pp. 327-328.

¹⁵ Id. pp. 330-334.

9.2.2. LA MORT NATURAL SOSPITOSA

Són morts d'interès mèdico-legal com les morts violentes. S'hi han d'incloure les persones trobades mortes, de les quals en el meu estudi n'hi ha 6 casos: 5 són trobades mortes al llit i 1 dins el terme de la ciutat. També és necessari incloure en aquest apartat tres homes que moren a la presó sense que hi consti cap explicació ni diagnòstic. Però la gran majoria de les morts naturals sospitoses la formen les inscripcions en què consta que la mort és *súbita* o *de repent* o que no hi és a temps l'extremunció. D'aquestes n'he recollit 101 casos més que, juntament amb els 9 casos anteriors, donen una xifra de 110 morts naturals sospitoses, que representen el 1'76 % de totes les morts.

Algunes d'aquestes morts devien tenir bastant impacte social, tant pel seu factor de sobtades i pel fet de ser segurament inesperades, com perquè hi ha bastants fadrins i donzelles que en molts casos devien ser persones joves.

9.2.3. LA MORT NATURAL DIAGNOSTICADA

Aquest podria ser un dels capítols més interessants de la tesi si realment tinguéssim el diagnòstic de la majoria de malalties que patien els solsonins als segles XVI i XVII. Però, per desgràcia, no és així en no ser obligatori, en aquell temps, incloure el diagnòstic en el registre d'òbits, a part que en molts casos segurament la causa de la mort no es coneixia.

En realitat la majoria dels 108 casos que he recollit en el capítol de Resultats són morts en què es descriu algun símptoma que era present en el moment de la mort més que no pas el diagnòstic de la malaltia que n'és la causa.

Aquí només comento els diagnòstics pròpiament dits de què dispo:

Asma, un mort l'any 1661.

Pesta, una morta l'any 1590, segons Antoni Llorens¹⁶, que comenta que es feu cremar aquest any la cabana de Mirabella per haver-hi mort de pesta una filla de na Gatuelles, encara que al llibre d'òbits hi ha una inscripció el 28 de novembre de 1592 que diu: *Fonch sepultura a la filla de na Gatuelles, la que morí en temps de la pesta.*

Es interessant veure com només ens queda aquest testimoni de la pesta bubònica en els llibres d'òbits, quan és evident que n'hi hagueren

---

¹⁶ LLORENS i SOLÉ, Antoni. Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya, Vol II, Op. Cit. pp. 307-312.

molts altres casos, tant en aquesta epidèmia de 1590, com la probable de 1631, i la que encara ens consta com a més important de 1652 i que en dos fulls a part del llibre d'òbits hi constaven 132 morts per la pesta¹⁷, però que han desaparegut.

Verola, n'hi ha dos casos inscrits com a pigota fins l'any 1655, i a partir d'aquest any, n'hi ha dos casos més ja inscrits com a verola. No coincideixen en cap any amb agulles de mortalitat però no és estrany perquè no he pogut recollir la mortalitat dels albats, ja que se n'han perdut els llibres.

Fam, el 1631 un moliner és trobat mort de fam. És un exemple dramàtic de la pobresa que regnava en aquests anys.

Rabia, n'hi ha un cas l'any 1617.

Part, sols en consten tres casos, encara que segurament n'hi havia bastants més, ja que he trobat bastants òbits de dones ocorreguts pocs dies després del bateig de necessitat o no del fill.

Feridura, és el diagnòstic que he trobat inscrit més vegades, concretament 19 vegades, que si els sumem a altres termes emprats a l'època com *Basca*, *Ferit de Gota*, *Perdre els sentits*, *Perdre la paraula*, *Impedit*, *Gastat d'enteniment* i *Traspostat* com a possibles sinònims d'Apoplexia o Accident Vascular Cerebral (A.V.C.) i Cardiopatia, ens dona un total de 79 casos que representarien el 73'14 % de les morts naturals diagnosticades.

---

¹⁷ CAMPS I SURROCA, Manuel. CAMPS I CLEMENTE, Manuel. La Pesta a meitats del segle XVII a Catalunya. Lleida: Ed. Seminari Pere Mata, 1985. pp. 346-349.

9.2.4. LES MORTS A L'HOSPITAL

Els hospitals en aquella època eren més unes institucions benèfiques i caritatives que no pas centres sanitaris. En ells hi anaven a parar les persones sense recursos i sense família que en pogues tenir cura. Allí se'ls donava llit i quelcom per menjar, però poca cosa més. La Gran Enciclopèdia Catalana dóna com a primera definició d'hospital "Casa on hom recull pobres i pelegrins per a un temps determinat". Aquesta visió es confirma en el nostre estudi perquè la majoria de persones que moren a l'hospital són anomenades com *un pobre, foraster, vianant, pobra donzella, viuda, pagès* etc.

Així doncs la majoria de persones que hi moren són viudes que devien viure soles i sense recursos, fadrins i donzelles que segurament devien viure a Solsona sense cap familiar, forasters, vianants i estrangers; i també com a dada interessant hi moren en molts pocs dies de diferència persones que tenen els mateixos cognoms. Aquest fet fa pensar en famílies senceres que eren afectades per alguna epidèmia o malaltia infecciosa i que en no poder esser atesos cap d'ells eren portats a l'hospital.

A Solsona, en l'època d'aquest estudi, hi havia dos hospitals i un tercer que es construï cap al final del període estudiat¹⁸.

L'hospital que més activitat tingué en el nostre període és l'Hospital dels Pobres o Hospital Vell. D'ell ja se'n té constància des de

---

¹⁸ LLORENS i SOLÉ, Antoni. Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya. Vol II, Op. Cit. pp. 285-303.

1411. Va estar actiu fins la construcció de l'Hospital de Peremàrtir Colomé, cap a finals del segle XVII.

L'altre és l'Hospital d'En Llobera o Hospital Nou que es fundà gràcies a la donació de Francesca de Llobera pels volts de 1430, però se'n tenen dades que diuen que cap al 1607 ja no tenia gaire activitat. Per tant, en gran part de l'època que estudia aquest treball, es pot dir que l'hospital que recollia els necessitats era l'Hospital dels Pobres.

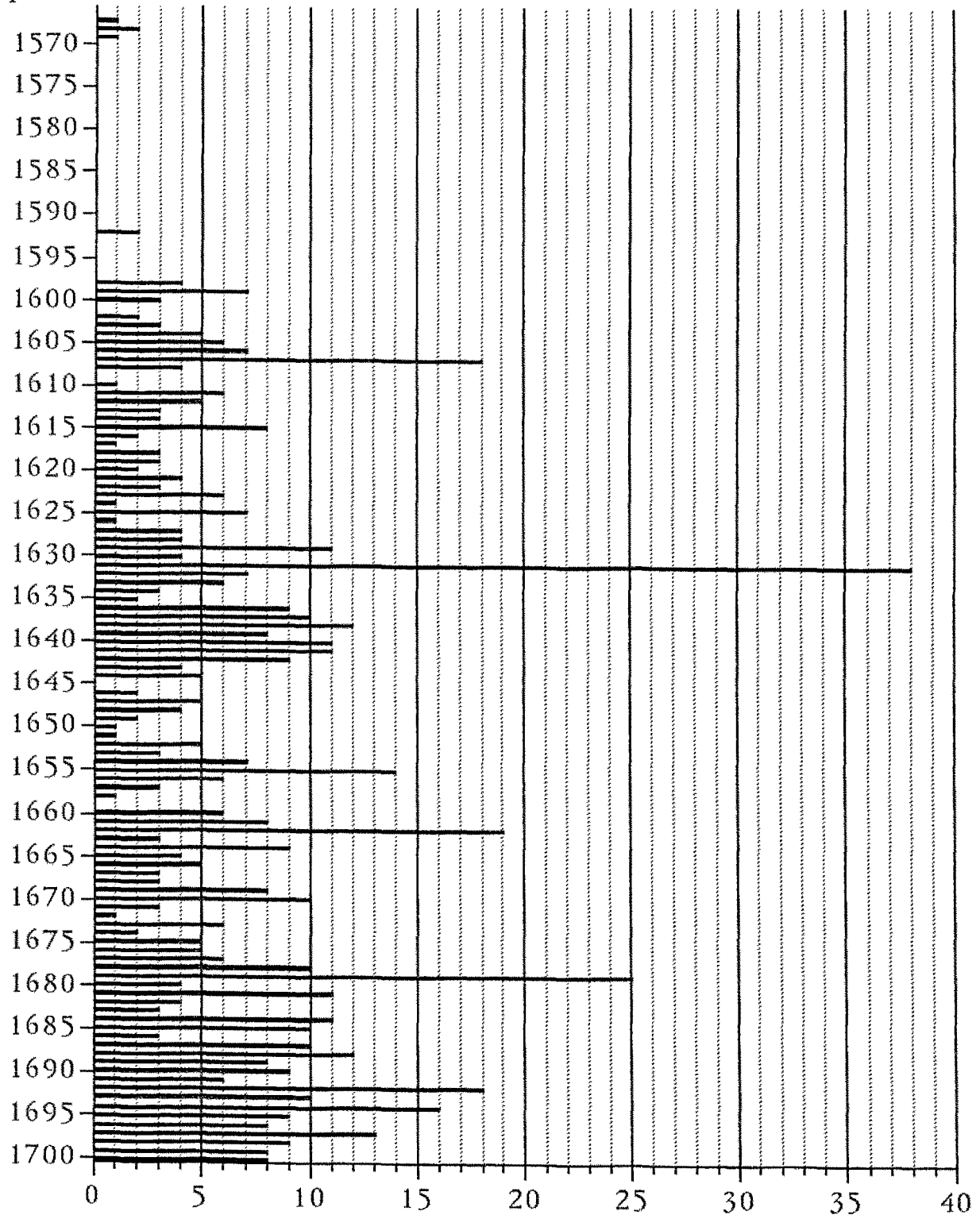
Tota aquesta introducció és per aclarir que, si he recollit les persones que morien a l'hospital, ho he fet més per un interès sociològic que no pas sanitari, ja que crec que és una dada que ens ajuda més a valorar el grau de pobresa que existia que no pas el nivell de salut.

Anys	Homes	Dones	Total	Hospital	Percentatge
1565-1575	172	175	347	4	1,15 %
1576-1600	424	424	848	16	1,88 %
1601-1625	529	512	1041	103	9,89 %
1626-1650	729	687	1416	173	12,21 %
1651-1675	540	518	1058	135	12,75 %
1676-1700	698	704	1402	236	16,83 %
Pesta 1652, morts a la <i>mormeria</i>			132	132	
Total	3092	3020	6244	799	12,79 %

Taula 6. Persones que morien a l'hospital i percentatge amb el total de morts.

Tal i com es pot veure, el percentatge de morts a l'hospital va augmentant progressivament a mesura que passen els anys, encara que el percentatge més alt ens el donaria el període 1651-1675 si suméssim els 132 morts a la mormeria a causa de la pesta de 1652 a les 135 persones que moren a l'hospital. Serien 267 persones, cosa que representaria un percentatge de 25,23 % de persones que moren en

alguna institució d'acollida durant aquesta època, percentatge que em sembla molt alt i que demostra la gran afectació social que tingué aquest període històric.

Gràfica 1. Morts cada any a l'hospital.

Com es pot veure a la gràfica anterior, hi ha un pic de mortalitat molt considerable l'any 1631 amb 38 morts a l'hospital, aquest any van morir a Solsona 131 persones en total, que també és una xifra molt alta, així representa que el 29 % dels òbits d'adults durant aquest any és produeixen a l'hospital. Tinc fonamentades sospites per pensar que hi hagué una epidèmia de pesta aquest any, fet que comento millor a l'apartat d'Òbits, més endavant en aquest mateix capítol.

9.2.5. LES MORTS DE DONZELLES I FADRINS

Com que no he pogut tenir dades sobre la mortalitat dels albats, he cregut interessant recollir tots els fadrins i donzelles que apareixen als llibres d'òbits, per procurar fer una aproximació de la mortalitat juvenil, essent perfectament conscient que és una valoració bastant inexacta, perquè la definició de fadrí i donzella és la d'una persona soltera o verge, tal com ho demostra el fet que he trobat inscripcions d'òbits de fadrins i donzelles de 80 anys. Però no deixa de ser cert, també que la majoria de persones solteres són persones joves i que, per tant, es pot valorar que una gran part d'aquests fadrins i donzelles eren, com ho corrobora el concepte popular d'aquestes paraules, persones joves.

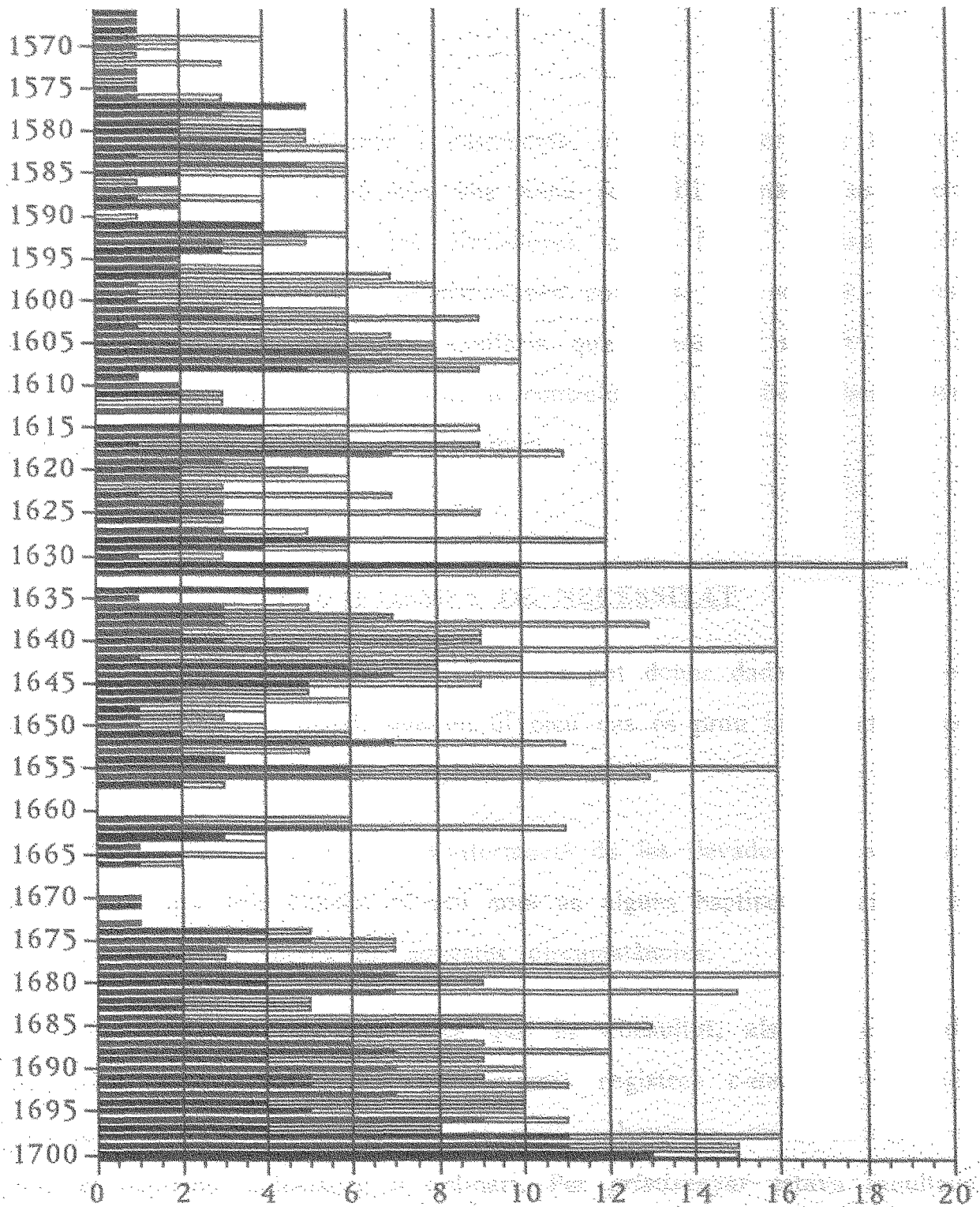
Partint d'aquesta premissa, he fet l'estudi de les morts de donzelles i fadrins:

Anys	Homes	Dones	Total	Donzelles	Fadrins	Total D+F	Percentatge
1565-1575	172	175	347	7	10	17	4,9 %
1576-1600	424	424	848	58	50	108	12,7 %
1601-1625	529	512	1041	69	81	150	14,4 %
1626-1650	729	687	1416	83	101	184	13 %
1651-1675	540	518	1058	55	45	100	9,45 %
1676-1700	698	704	1402	148	110	258	18,4 %
Total	3092	3020	6244	420	397	817	13,36 %

Taula 7. Mortalitat de donzelles i fadrins i el seu percentatge sobre el total d'òbits.

Com es pot veure el percentatge és bastant alt, sobretot en l'últim període de temps que s'arriba al 18,4 % de totes les morts. En aquest cas hi ha un augment significatiu de donzelles mentre que en els altres períodes hi ha un equilibri més gran entre donzelles i fadrins. No he trobat cap explicació per a aquest fenomen.

A la gràfica següent, també es pot observar un pic de mortalitat molt evident l'any 1631, en el que moren 10 donzelles i 9 fadrins, dels quals, gran part moren a l'hospital, sobretot entre el mes d'abril i el mes de novembre, segurament a conseqüència de l'epidèmia de pesta que afectà a Solsona i que comento a l'apartat anterior i en el d'òbits.

Gràfica 2. Mortalitat acumulada per anys, de donzelles (---) i fadrins (—).

9.3. ELS BAPTISMES I ELS CASAMENTS

Els llibres de baptismes i casaments, a part de ser una font de dades demogràfiques, també són una bona font d'informació sobre els sanitaris, en especial de les llevadores quan feien baptismes de necessitat o *catequitzen* o *primisenyaven* com es feia constar llavors, però també de tots els altres sanitaris que apareixen sovint com a padrins o testimonis, com a pares o contreients, o també *primisenyant* nadons nascuts morts o en perill de mort.

9.3.1. BAPTISMES DE NECESSITAT

La valoració d'aquests baptismes ens pot donar dades aproximades sobre la mortalitat perinatal, que en el meu cas és prou important en no disposar d'informació de la mortalitat dels albat.

També és una bona font d'informació de les llevadores, que a part d'un vicari que feia constar el seu nom en alguns baptismes normals, la majoria només apareixen en aquestes circumstàncies.

En els llibres de baptismes que he consultat, als baptismes de necessitat se'ls anomena en els primers registres *catequitzar* i més endavant *primisenyar*, perquè si el nadó sobrevivia, més endavant es feia el baptisme eclesiàstic o ordinari. Per *primisenyar* estava facultada qualsevol persona que assistís al part. Per això és freqüent que ho fessin les llevadores.

Anys	Nens	Nenes	Total	Primisenyats	Percentatge
1565-1575	535	495	1030	0	0 %
1576-1600	1247	1078	2325	7	0,3 %
1601-1625	1407	1200	2607	21	0,8 %
1626-1650	1478	1443	2921	40	1,37 %
1651-1675	1294	1191	2485	15	0,6 %
1676-1700	1349	1298	2647	114	4,3 %
Total	7310	6705	14015	197	1,4 %

Taula 8. Quantitat i percentatge de baptismes de necessitat respecte a la totalitat dels baptismes.

En aquesta taula es pot observar un fort increment dels baptismes de necessitat a l'últim període de temps estudiat. No crec que aquest increment sigui degut a un augment real de la mortalitat perinatal durant aquest període, sinó al fet que els vicaris que feien les inscripcions anotaven molt més aquesta circumstància que els vicaris anteriors. Per aquest mateix motiu no es pot creure que de 1565 a 1575 no hi hagi cap baptisme de necessitat ja que el primer no és fins l'any 1597.

El percentatge de baptismes de necessitat en els primers períodes de temps em sembla molt baix i segurament no reflecteix la realitat de la mortalitat perinatal de l'època.

9.3.2. DADES SOBRE ELS BESSONS

És una altra dada demogràfica que completa l'estudi dels baptismes.

Com a dada destacada tenim un part triple:

11 gener 1624. Neixen tres nens *tots d'una ventrada*, fills de Joan Peyuc Avellanos, paraire, i la seva esposa Magdalena. Joan Pallarès,

apotecari, fa de padrí d'un dels fills. Pel que sembla tots tres van sobreviure al part.

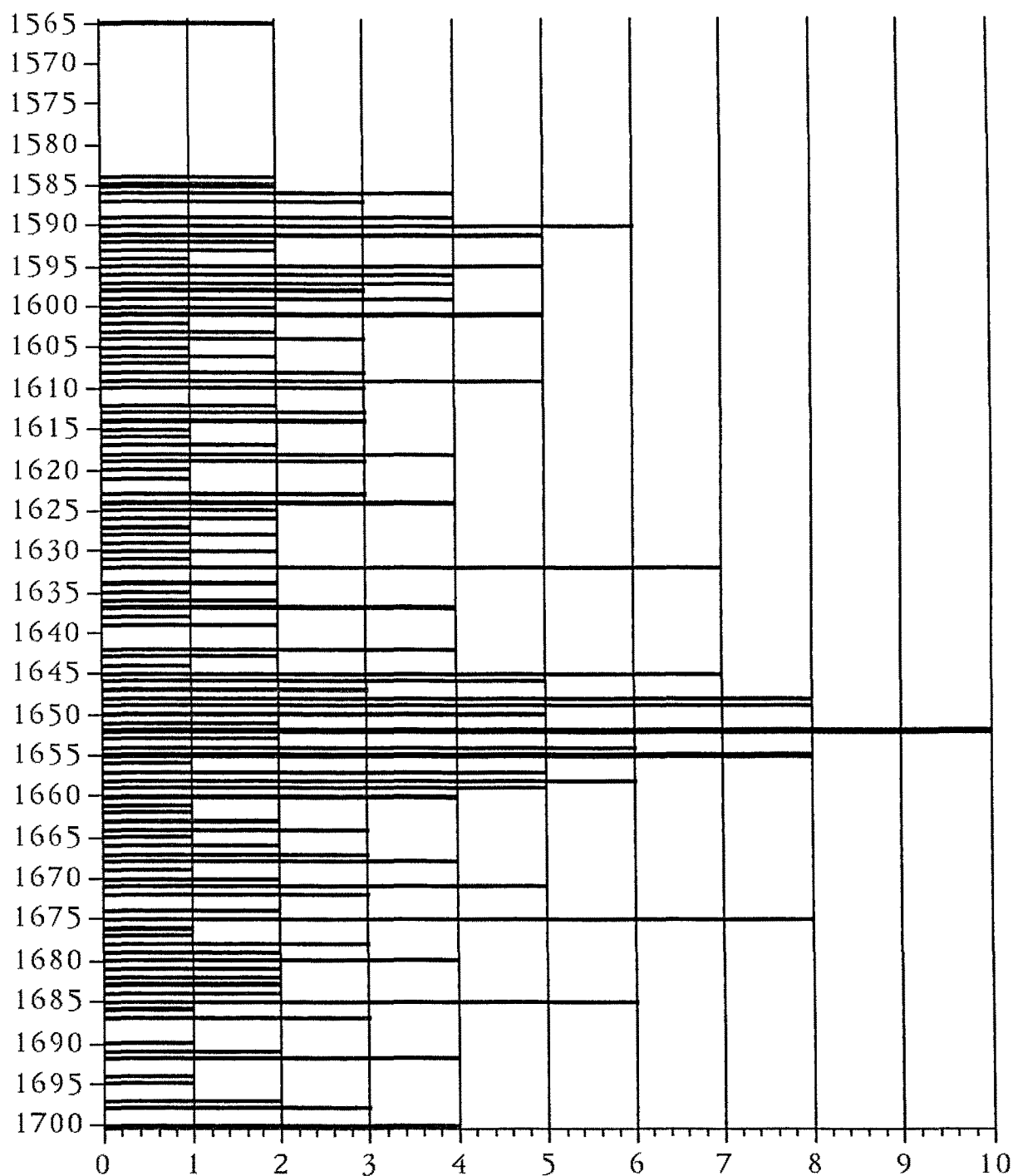
Anys	Nens	Nenes	Total	Bessons	Percentatge
1565-1575	535	495	1030	3	0,29 %
1576-1600	1247	1078	2325	17	0,73 %
1601-1625	1407	1200	2607	18	0,69 %
1626-1650	1478	1443	2921	27	0,92 %
1651-1675	1294	1191	2485	28	1,13 %
1676-1700	1349	1298	2647	25	0,94 %
Total	7310	6705	14015	118	0,84 %

Taula 9. Quantitat i percentatge de bessons respecte a la natalitat total.

9.3.3. FILLS INCÒGNITS O DE VENTURA

El recull de les inscripcions dels fills incògnits té la seva justificació en la mesura que aquests nadons abandonats són un baròmetre bastant fiable d'una problemàtica social subjacent com és la pobresa, que pot obligar els pares d'aquestes criatures a prendre aquesta dramàtica decisió i que indirectament ens situa en una societat que està passant per uns moments difícils. A part de la pobresa també és sabut que les epidèmies i les guerres poden incidir en l'increment dels fills incògnits.

Una gran part de les dades que he recollit sobre aquest tema, ja estan exposades en el capítol de Resultats i per tant no crec convenient tornar-les a repetir aquí.

Gràfica 3. Nombre de fills incògnits per anys.

En la gràfica anterior es poden comprovar les hipòtesis que formulava abans, ja que el pic més fort de fills incògnits es dona de 1645 a 1660, període d'anys en què Solsona fou més castigada per la guerra i especialment l'any 1652 en què la pesta s'afegeix als altres

infortunis, i que de 108 baptismes celebrats en tot l'any, 10 són de fills incògnits, és a dir el 9'26 % dels baptismes, xifra que evidència una greu problemàtica social.

Anys	Nens	Nenes	Total	Ventura	Percentatge
1565-1575	535	495	1030	3	0,29 %
1576-1600	1247	1078	2325	53	2,28 %
1601-1625	1407	1200	2607	56	2,15 %
1626-1650	1478	1443	2921	71	2,43 %
1651-1675	1294	1191	2485	87	3,50 %
1676-1700	1349	1298	2647	47	1,77 %
Total	7310	6705	14015	317	2,26 %

Taula 10. Fills incògnits i el seu percentatge sobre el total de baptismes.

9.3.4. ELS CASAMENTS

El registre de casaments o *desposoris* com s'anomena en els propis llibres parroquials, s'inicia a Solsona l'any 1597, és a dir 32 anys després que els registres de baptismes i òbits.

El seu estudi és interessant tant pel fet que és una font documental dels sanitaris que apareixen fent de contraients, testimonis o familiars dels contraients, com per les relacions familiars que s'estableixen per mitjà d'aquests casaments entre diferents nissagues de sanitaris; també ho es pel fet de ser una font de dades demogràfiques que són les que vull analitzar en aquest apartat.

He recollit un total de 2412 casaments que he diferenciat en quatre tipus segons l'estat civil dels contraents, segons si eren solters o viudos.

Anys	Fadrí-Donzella	Fadrí-Viuda	Viudo-Viuda	Viudo-Donzella	Total
1597-1625	499	30	17	53	599
1626-1650	469	51	27	64	611
1651-1675	446	48	23	54	571
1676-1700	437	43	40	111	631
Total	1851	172	107	282	2412

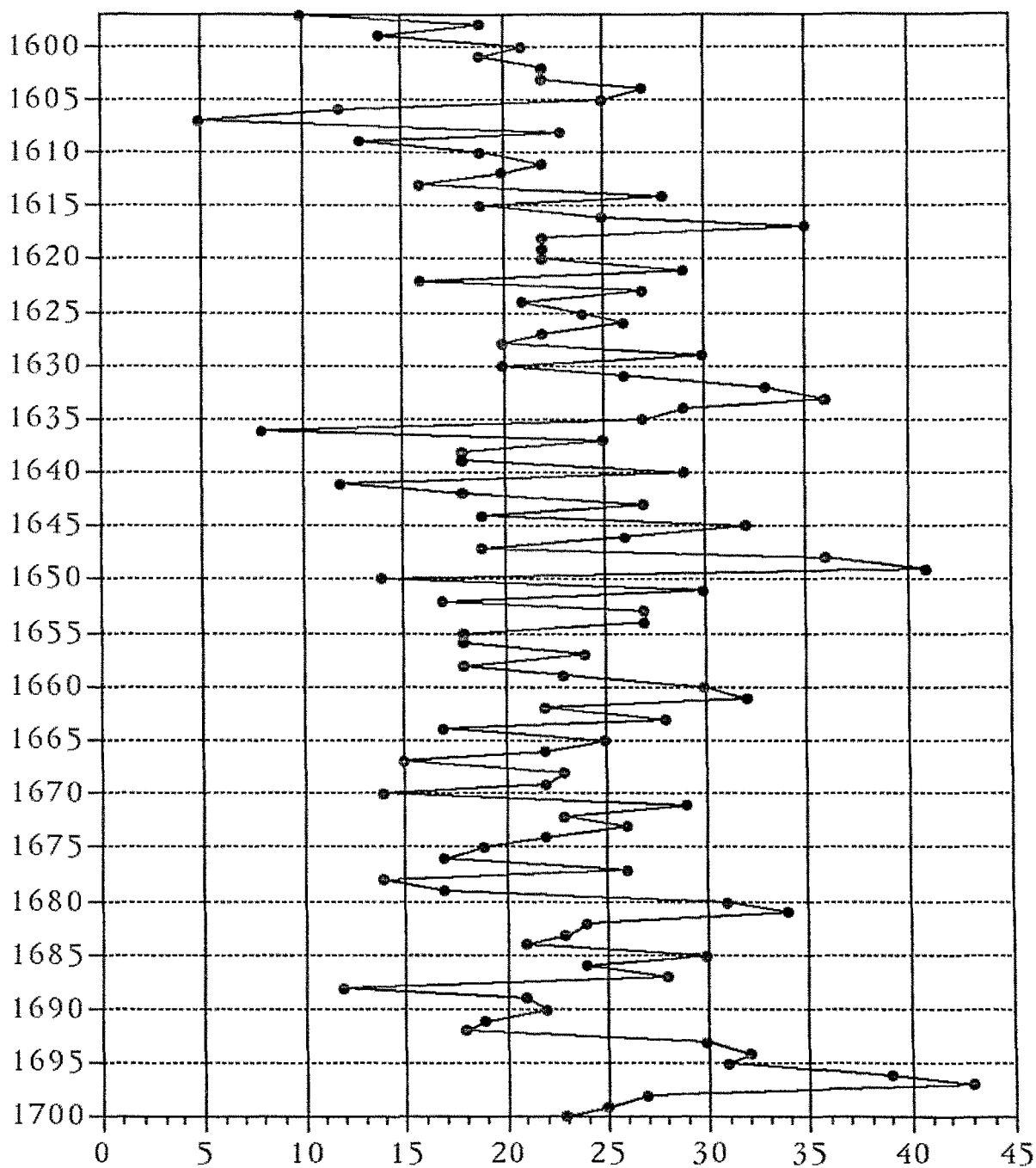
Taula 11. Casaments en períodes de 25 anys diferenciant l'estat civil dels contraents.

Com es pot veure la quantitat de casaments en els diferents períodes de temps es manté bastant estable. Només hi ha una petita davallada els anys que van de 1651 a 1675, fet que es pot explicar perquè és el període de més conflictivitat social. Surt una mitjana de 23 casaments per any.

Lògicament la majoria de casaments són entre donzelles i fadrins (76,7 %), encara que és interessant observar com van disminuint a mesura que passen els anys. Els segueixen els casaments entre viudos i donzelles (11,7 %), sobretot en l'últim període de temps, en què la seva quantitat es dobla arribant al 17,6 %. Després venen els casaments entre fadrins i viudes amb un 7,1 % i al final els casaments entre viudos i viudes (4,4 %), encara que en l'últim període de temps també doblen el seu número i són el 6,3 % de tots els casaments.

A l'últim període de 25 anys es constata un augment significatiu dels casaments entre viudos i viudes i de viudos i donzelles que crec que

es pot explicar per la pesta i la guerra que havia devastat Solsona els anys anteriors.

Gràfica 4. Casaments per anys.

9.3.5. TAXA DE NATALITAT

És la quantitat mitjana de fills per matrimoni i s'obté dividint la quantitat de baptismes per la quantitat de casaments que hi ha registrats. És una dada demogràfica bastant interessant que ens permet d'observar els canvis que hi ha hagut des d'aquella època fins a la nostra.

Anys	Baptismes	Casaments	Natalitat
1601-1625	2.607	535	4,9
1626-1650	2.921	611	4,8
1651-1675	2.485	571	4,4
1676-1700	2.647	631	4,2
Total	10.660	2.348	4,5

Taula 12. Taxa de natalitat per períodes de 25 anys.

Per fer la taula només agafo les dades des de l'any 1601 perquè no tenim dades dels casaments fins l'any 1597.

Com es pot observar la natalitat va decaient lleugerament al llarg dels anys. Així dels gairebé cinc fills per matrimoni del primer període de temps, ens quedem en gairebé només quatre fills a l'últim període. De totes maneres, la natalitat es més del doble que l'actual, tot i que segurament no és així en el cas de la supervivència infantil.

9.4. ASPECTES DEMOGRÀFICS

Per completar les dades demogràfiques recollides per fer la tesi, vull exposar en aquest subcapítol alguns resultats i gràfics sobre els Baptismes i els Òbits que no he presentat abans pel fet que no s'adaptaven exactament al tema dels altres capítols.

9.4.1. ELS BAPTISMES

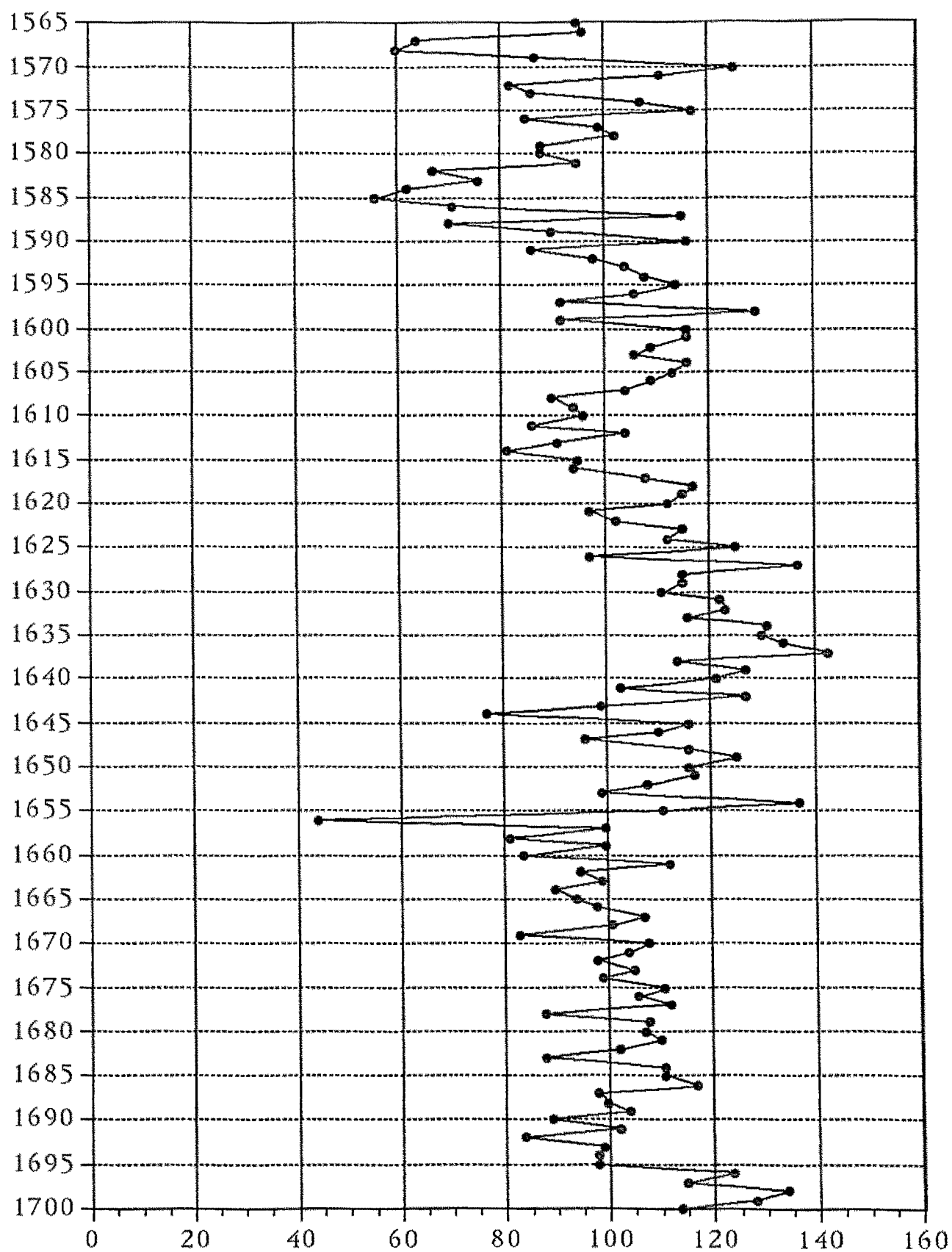
Anys	Nens	Nenes	Total	Bessons	Ventura	Primisenyats
1565-1575	535	495	1030	3	3	0
1576-1600	1247	1078	2325	17	53	7
1601-1625	1407	1200	2607	18	56	21
1626-1650	1478	1443	2921	27	71	40
1651-1675	1294	1191	2485	28	87	15
1676-1700	1349	1298	2647	25	47	114
Total	7310	6705	14015	118	317	197

Taula 13. Diferents aspectes dels baptismes per períodes de 25 anys.

Com es pot veure hi ha un equilibri molt gran entre els baptismes de nens i nenes, decantat lleugerament a favor dels nens, amb un 52,16 %,al costat d'un 47,84 % de les nenes.

El període amb més baptismes és el que va de 1626 a 1650. Després baixa una mica segurament a conseqüència de la guerra.

Gràfica 5. Baptismes per anys.

En la gràfica anterior és remarcable la poca quantitat de baptismes de l'any 1656, any posterior als setges i importants enfrontaments armats que patí Solsona a causa de la Guerra entre Espanya i França.

Anys	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Setem	Octub	Novem	Desem	Total
1565-1575	78	81	105	62	92	90	69	85	93	105	95	75	1030
1576-1600	261	191	222	163	165	137	191	175	220	217	209	174	2325
1601-1625	240	248	251	196	197	178	194	213	228	244	221	197	2607
1626-1650	289	264	267	235	234	186	219	228	244	272	251	232	2921
1651-1675	229	234	256	177	192	182	193	211	199	196	237	179	2485
1676-1700	244	216	257	264	210	194	207	184	217	244	217	193	2647
Total	1341	1234	1358	1097	1090	967	1073	1096	1201	1278	1230	1050	14015

Taula 14. Baptismes per mesos en períodes de 25 anys.

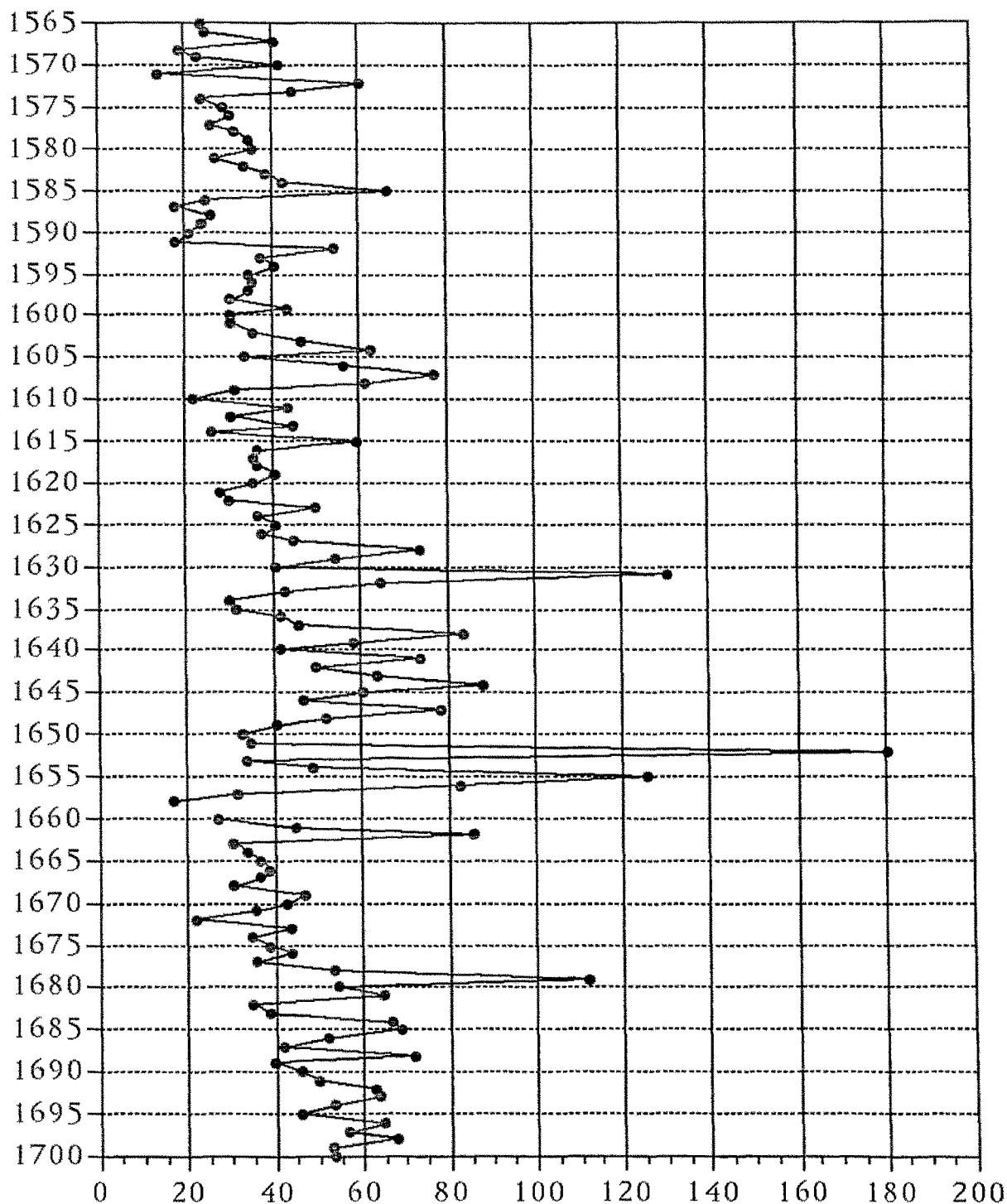
No hi ha cap diferència significativa en la quantitat de baptismes per mesos. Només és valorable una lleugera disminució de l'abril fins a l'agost i una altra al desembre.

9.4.2. ELS ÒBITS

Anys	Homes	Dones	Total	Donzelles	Fadrins	Hospital	Mort Violenta
1565-1575	172	175	347	7	10	4	3
1576-1600	424	424	848	58	50	16	6
1601-1625	529	512	1041	69	81	103	17
1626-1650	729	687	1416	83	101	173	45
1651-1675	540	518	1058	55	45	135	48
1676-1700	698	704	1402	148	110	236	21
Pesta 1652, morts a la <i>mormeria</i>			132			132	
Total	3092	3020	6244	420	397	799	140

Taula 15. Diferents aspectes dels òbits per períodes de 25 anys.

Tampoc s'aprecia cap diferència valorable entre els òbits d'homes i de dones en tots els períodes de temps. Així, els homes representen el 50,6 % dels òbits i les dones el 49,4 %.

Gràfica 6. Òbits per anys.

En la gràfica es veuen ben clarament alguns pics de mortalitat importants. El primer és l'any 1631 amb 131 morts, dels que 38 moren a l'hospital. Una de les dades que tinc per explicar aquesta mortalitat alta me la dóna Miquel Vilardell i Ynaranja¹⁹ en comentar en la seva tesi doctoral que l'any 1631 hi ha un brot de pesta a la subcomarca del Lluçanès, fet que em fa suposar que també podria haver afectat a Solsona, es sabut que l'any 1630 la pesta afectà moltes altres contrades.

El pic de mortalitat més important és l'any 1652 amb 181 morts, dels quals 132 consta que moriren a la *mormeria* per un altre brot de pesta que és molt més ben documentat. El pic de 1655, amb 126 morts, deu ser degut en gran part als morts pels setges de Solsona, sobretot al dels castellans. Per acabar de l'últim pic important de mortalitat de l'any 1679 amb 112 morts, no en tinc cap dada que l'expliqui.

Anys	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Setem.	Octub.	Novem.	Desem.	Total
1565-1575	28	17	16	27	25	23	27	32	41	42	34	35	347
1576-1600	91	63	65	76	85	58	58	72	81	82	63	54	848
1601-1625	85	67	72	86	88	85	97	106	97	94	88	76	1041
1626-1650	117	97	108	111	103	98	127	145	161	134	112	103	1416
1651-1675	88	89	77	83	96	69	76	116	87	100	87	89	1058
1676-1700	128	104	102	122	104	102	97	105	145	154	117	122	1402
Pesta 1652, morts a la <i>mormeria</i>													132
Total	537	437	440	505	501	435	482	576	612	606	501	479	6244

Taula 16. Mortalitat per mesos en períodes de 25 anys.

No és valorable cap diferència important entre els diferents mesos, només assenyalar que el mes amb més mortalitat és el setembre amb 612 morts i el que en té menys és el juny amb 435 morts.

¹⁹ VILARDELL i YNARANJA, Miquel. Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la comarca del Lluçanès. Segles XVI, XVII i XVIII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1992.

9.4.3. LA GRAN DIFERÈNCIA ENTRE BAPTISMES I ÒBITS

REGISTRES TOTALS	
Baptismes	14.015
Casaments	2.412
Òbits	6.244
TOTAL	22.671

Exposo aquí aquest petit quadre-resum amb la suma de tots els registres trobats a l'Arxiu Parroquial de Solsona per tal d'il·lustrar la gran diferència que hi ha entre la quantitat de baptismes i d'òbits. Són 7.771 baptismes més que no pas òbits, quantitat que hauria d'haver fet créixer la població de Solsona d'una manera extraordinària, però la realitat no fou així, perquè, tal com comento al principi d'aquest capítol, la població de Solsona només augmentà durant aquest període en uns 200 habitants. Per tant ens queden més de 7.500 infants que devien morir abans d'arribar a adults i que serien més nombrosos que la quantitat de morts adultes. En no disposar dels llibres d'òbits d'albats només puc fer aquesta suposició aproximativa, sense cap dada documental que pugui corroborar-ho.

9.5. INTERPRETACIÓ DELS RESULTATS

Considero que no és fàcil interpretar les dades obtingudes sobre uns fets i unes persones que existiren fa més de 300 anys, ja que encara que aquí hi ha recollit molt material documental sobre aquells esdeveniments, i que els arxius parroquials es poden considerar fonts molt fiables d'informació, tots sabem que no deixen de reflectir una part molt minsa de la vida d'aquelles persones, allò que en podríem dir la vida cerimonial en el cas dels apadrinaments i testimoniatsges, o bé l'esdeveniment extraordinari en el cas dels bateigs, els casaments o la mort; però l'autèntica vida quotidiana, els neguits i les il·lusions d'aquelles persones no els podem arribar a conèixer del tot.

De totes maneres, amb un enfocament global de les dades, es poden fer un seguit d'interpretacions dels resultats:

9.5.1. En relació al personal sanitari.

He trobat 133 professionals sanitaris inscrits a l'Arxiu Parroquial de Solsona durant els anys que agafa l'estudi. D'ells hi han evidències documentals de què 26 sanitaris només són a Solsona per alguna cerimònia però que no hi viuen, per la qual cosa ens queden 107 sanitaris que van treballar a Solsona en aquest període.

Considero que hi ha un equilibri molt gran entre les diferents professions ja que hi ha 35 cirurgians, 33 metges, 21 apotecaris, 1 metge

i apotecari, 12 llevadores, 2 canonges infermers, 2 adroguers i 1 manescal.

El reconeixement social l'interpreto també molt alt, sobretot en alguns metges, apotecaris i cirurgians, que apareixen en moltes cerimònies o que tenien càrrecs públics importants, com el de Batlle de la ciutat. Així doncs, entre aquestes tres professions m'és difícil de valorar quina tenia més reconeixement social, perquè en totes elles alguns professionals reben el qualificatiu d'honorable, a diferència d'altres estudis que es decanten més pels metges. Si la quantitat de registres en què apareixen pot ser un bon indicador, els metges apareixen en 280 registres, els cirurgians en 274, els apotecaris en 200 i les llevadores en uns 100 registres, cosa que corrobora aquest equilibri entre la quantitat i l'activitat social dels diferents tipus de sanitaris.

Les llevadores mereixen una menció especial ja que és l'única professió sanitària exercida per les dones en aquells temps. És una llàstima que a nivell documental no tinguin tanta repercussió com de segur la tenien a nivell popular, ja que en aquesta tesi es pot comprovar que la seva aparició als registres depèn molt del criteri o de la voluntat del vicari que els feia, perquè la majoria de llevadores documentades i el màxim nombre d'aparicions es donen en els primers anys de l'estudi i més endavant arriben gairebé a desaparèixer, fet que no té cap lògica ni explicació si no és que els vicaris dels anys posteriors no les anotaven.

El grau de cobertura sanitària de Solsona en aquells anys m'atreuria a qualificar-lo d'extraordinari, ja que per a una població estimada en unes 1500 persones, en el període de 1636 a 1670, apareixen 39 sanitaris teòricament actius almenys en gran part

d'aquests anys. Hi ha 15 metges, 14 cirurgians, 9 apotecaris i 1 llevadora (segur que hi havia més llevadores doncs en períodes anteriors arriben a haver-n'hi 5). Aquestes dades signifiquen que fins el 2,60 % de la mitjana de la població eren, en algun moment d'aquest període, professionals sanitaris i en concret l'1 % eren metges, el 0,9 % eren cirurgians i el 0,6 % eren apotecaris, xifra que deu ser semblant a la que té actualment Solsona, almenys en l'apartat de metges i farmacèutics. Aquest fet excepcional es pot intentar explicar des de diferents aspectes. Per un costat la importància relativa de Solsona en aquells anys, superior a la d'ara, que la portà a aconseguir el bisbat l'any 1593 en confrontació amb ciutats com Manresa i Balaguer; per altra banda el seu allunyament d'altres nuclis urbans importants, que la feien centre d'una gran comarca. També l'existència d'una tradició sanitària important, com ho demostren diverses nissagues com la dels Pallarès apotecaris, dels quals ja es tenen dades l'any 1459. És important també l'existència, durant aquests anys, de la Universitat Literària de Solsona, que se sap que també atorgà alguns títols de Doctor en Medicina, mentre que a Barcelona no hi havia cap lloc que pogués atorgar aquest grau. El mateix bisbat, amb tots els canonges i preveres que comporta tenir al seu voltant i el prestigi que això donava a la ciutat es podria aduir per explicar el gran nombre de metges, cirurgians i apotecaris que tenia Solsona llavors.

L'evolució dels sanitaris es pot qualificar com d'estable ja que no s'aprecia cap increment clar al llarg dels anys ni tampoc un increment de metges en front de cirurgians, com s'aprecia en altres estudis, ans més aviat al contrari, perquè després d'haver-hi un equilibri en els

primers períodes, a l'última època estudiada hi ha 14 cirurgians i 11 metges.

En tot l'estudi només hi ha dos cirurgians que en alguna inscripció apareixen com a barbers, i és al principi del període estudiat.

9.5.2. En relació a la mortalitat.

La mortalitat es de 6244 *cosos* o persones més grans de 12 anys, ja que, per desgràcia, no hi ha els llibres d'òbits d'albats. Tot i així la comparació de la quantitat de baptismes i d'òbits ens pot donar pistes per pensar que la mortalitat d'albats devia ser igual o superior a la dels adults.

Els registres d'òbits en aquell temps no es feien per donar dades sanitàries sinó per portar un control poblacional. Per això en la gran majoria de registres (5887 o el 94,28 %) no hi ha cap diagnòstic. El diagnòstic només es posava en les morts que eren més sobtades o inesperades com són sempre les morts violentes. Per això aquestes són les úniques de les quals podem tenir unes dades fiables per poder treure'n conclusions.

He recollit 139 morts violentes, que representen el 2,22 % de totes les morts. El percentatge, comparat amb altres estudis similars, és bastant alt, essent superat tan sols per dos d'ells.

El grup més gran de les morts violentes el formen els homicidis o assassinats, amb un 36 % d'elles, dels quals la gran majoria ho són per arma de foc en contra del que es pugui pensar per l'època estudiada; fins l'any 1637 hi ha alguns morts per part dels bandolers. També són

assassinats un metge i un cirurgià. La violència social de l'època queda reflectida per l'assassinat del Governador de Cardona l'any 1641 i el probable enverinament del Bisbe de Solsona l'any 1685.

Després segueix el grup dels accidents, amb un 27 % de les morts violentes. D'entre ells són especialment destacables els accidents de treball: dels sis que hi ha registrats, quatre són en el ram de la construcció i dos en el de la pagesia. És especialment destacable la mort d'una dona per l'explosió d'un petard durant la festa de Ntra. Sra. del Claustre de l'any 1672 per l'impacte popular que devia causar. Per això mateix està molt ben descrita al llibre d'òbits.

El grup de morts a conseqüència de la guerra formen el 26 % de les morts violentes, i a part dels soldats que segurament tornen malalts de la campanya del Rosselló a finals de l'any 1639, el gruix més gran de morts el formen civils que moriren l'any 1655 durant els setges militars que patí Solsona aquest any. Tots aquests fets formen part de la Guerra entre Felip IV rei d'Espanya i Lluís XIII rei de França.

Els últims grups de morts violentes són el de les morts sense especificar, que són el 6 %, i els morts per execució de sentència que són el 4 %. D'aquests sis casos, tots són homes dels quals quatre moren a la forca, un afusellat per un conflicte militar, i en un altre cas no s'especifica el mètode.

He trobat 110 casos, que he inclòs dins l'apartat de mort natural sospitosa. La gran majoria són casos de mort sobtada o *de repent*, tres morts a la presó i sis trobats morts. Segurament dins d'aquestes morts hi ha algun cas de suïcidi, però com a tal no consta en cap inscripció.

De les poques morts naturals diagnosticades (108 casos o el 1,72 % del total) només vull comentar que sospito que s'esmentaven les que cridaven més l'atenció pel fet de ser sobtades o espectaculars, ja que de malalties infeccioses només consten quatre casos de verola, un de pesta i un de ràbia, tot i que, és evident que devien ser algunes de les grans causes de mortalitat. En canvi consten 79 casos que, inscrits amb molts diversos noms, podrien ser sinònims del que avui dia en diem accidents vasculars cerebrals (A.V.C.) i cardiopaties, i que representen més del 73 % de les morts naturals diagnosticades. Cal esmentar també tres casos de dones mortes a causa del part tot i que és evident que devien haver-n'hi força més, un cas d'asma l'any 1661 i un moliner mort de fam l'any 1631.

També vull expressar el disgust pel fet que s'hagi perdut el document on constaven 132 morts a la *mormeria* de Solsona a conseqüència de la pesta de 1652 i que és descrit i comentat per autors anteriors.

Les dades dels baptismes de necessitat que ens podrien donar una informació valuosa sobre la mortalitat perinatal, no les crec fiables perquè fan unes oscil·lacions que no són lògiques i que crec que obeeixen més a la voluntat de anotar-les o no dels vicaris que feien les inscripcions que no pas a la seva incidència real.

Durant tot el període estudiat es van veient uns quants pics de mortalitat, però hi ha quatre anys que passen dels 100 morts i que destaquen per sobre dels altres. Són l'any 1631, amb 131 morts dels quals no tinc cap dada concreta però que, per dades d'altres autors en treballs semblants, fa pensar que hi té que veure el brot de pesta de

1629-31; l'any 1652, amb 181 morts, és el de més mortalitat, en gran part pel ja conegut brot de pesta que afectà la ciutat aquest any. Dels 126 morts de l'any 1655 se'n poden atribuir una bona part a la guerra, concretament als setges i enfrontaments militars que patí Solsona aquest any. Per explicar el pic de mortalitat de 1679, amb 112 morts, no tinc cap dada que ens pugui satisfer mínimament.

Una altra dada valorable són les morts a l'hospital, no com a dada sanitària sinó com a dada demogràfica del grau de pobresa i solitud o abandonament de certes persones com són per exemple viudes, fadrins i sobretot donzelles, forasters i fins i tot famílies senceres que, per contagiar-se una malaltia infecciosa enmalalteixen tots i cap familiar no pot tenir cura d'ells. A Solsona l'hospital més important de l'època ja es deia Hospital dels Pobres i el seu percentatge de morts va augmentant a mesura que passen els anys. Així en el període de 1676 a 1700, hi moren gairebé el 17 % dels adults. L'any de més morts en centres assistencials és l'any 1652. Si sumem les 132 persones mortes a la *mormeria* a causa de la pesta, a les 5 que moren a l'hospital, representen més del 75 % dels morts d'aquell any. La mitjana de morts a l'hospital en tot el període estudiat és d'un 13 %, dada que valoro com a força alta.

9.5.3. En relació als fills incògnits.

L'estudi dels fills incògnits o de ventura també és interessant per les dades demogràfiques que ens aporta, sobretot en observar la incidència de les guerres i de les epidèmies en el seu increment. Així hi ha un increment important des de l'any 1645 al 1660, coincidint amb els anys en què Solsona fou més castigada per la Guerra Espanya-França i

en concret l'any 1652, en què la pesta es va sumar a les altres desgràcies. Hi van haver 10 casos de fills abandonats dels 108 baptismes de l'any, es a dir, més del 9 % dels nadons. La mitjana de fills incògnits en tot el període estudiat és del 2,26 %, xifra bastant més alta que les obtingudes per altres autors.

9.6. APORTACIONS DE LA TESI

Solsona és una ciutat que té una bona quantitat d'estudis històrics amplis i de qualitat, elaborats en gran part per membres de l'església que exerciren d'arxivers a l'Arxiu Episcopal. Entre ells mereix una menció especial mossèn Antoni Llorens i Solé, autor de la, fins ara, més completa història de Solsona i la seva comarca.

Però un estudi sistemàtic de l'Arxiu Parroquial des d'un punt de vista sanitari no s'havia emprès fins al present treball, i aquí és on crec que rau l'aportació més valuosa d'aquesta tesi.

A part de tenir en compte l'aportació a la historiografia local, també s'ha de valorar l'aportació a l'estudi dels aspectes sanitaris dels arxius parroquials que s'està portant a terme a nivell de tot Catalunya i altres contrades per diferents autors, i que ens està aportant un munt d'informació i coneixements sobre els nostres avantpassats sanitaris que fins ara no teníem.

Així les aportacions més importants d'aquesta tesi per al coneixement de Solsona durant els anys estudiats són:

- Estudi i inventari sistemàtic dels professionals sanitaris que exercien a la ciutat.
- Dades sobre la cobertura sanitària i la seva evolució.
- Dades sobre la influència i l'activitat social d'alguns sanitaris.
- Estudi i inventari sistemàtic de les morts violentes.
- Registre de tots els diagnòstics mèdics que apareixen.
- Registre i estudi evolutiu dels morts a l'hospital.
- Dades sobre els baptismes de necessitat.
- Registre i estudi evolutiu dels fills incògnits.
- Estudi de la taxa de fertilitat i de la proporció de bessons.
- Registre i evolució dels baptismes, casaments i òbits, valorant els seus pics més significatius.

Totes aquestes aportacions prenen encara més sentit si les sumem a les obtingudes pels altres autors que han estudiat els arxius parroquials d'altres poblacions catalanes, i que ens permeten de mica en mica de disposar d'una base documental prou àmplia com per poder conèixer una mica millor la sanitat dels nostres avantpassats en l'època moderna, època que era bastant desconeguda fins no fa gaire.

10. CONCLUSIONS

Basant-me en l'estudi dels llibres de baptismes, òbits i *desposoris* de l'Arxiu Parroquial de Solsona, en què he recollit 22.671 registres dels quals 14.015 corresponen a baptismes, 2.412 a casaments i 6.244 a òbits, trec les següents conclusions:

1- Solsona era en aquella època una ciutat força ben dotada de personal sanitari.

2- L'equilibri entre metges, cirurgians, apotecaris i llevadores era molt gran així com el seu reconeixement i activitat social.

3- La població sanitària es manté molt estable en tot el període estudiat. Hi ha importants nissagues de metges, cirurgians i apotecaris, destacant per sobre de totes la nissaga dels Pallarès que la formen sobretot apotecaris però, almenys en l'època d'aquest estudi, també algun metge.

4- La mortalitat violenta és el 2,22% del total de morts. És una taxa molt elevada i evidència un alt grau de conflictivitat social, ja que el 36 % d'aquestes morts són per homicidi o assassinat.

5- Gran part dels accidents laborals de l'època ja es donaven en el ram de la construcció seguit per la pagesia.

6- Les guerres entre les monarquies francesa i espanyola, aporten el 26 % dels morts per causa violenta, sobretot l'any 1655, en què Solsona patí setges per part dels dos bàndols enfrontats.

7- Hi ha molt poques morts naturals diagnosticades (1,72 % del total), i el 73 % d'aquestes ho són, tal com avui dia en diríem, a causa d'accidents vasculars cerebrals i cardiopaties.

8- Els grans pics de mortalitat de l'època són deguts a epidèmies de malalties infeccioses com les pestes de 1631 i 1652, o a enfrontaments armats com els de l'any 1655.

9- Un 13 % de les persones van morir a l'hospital, proporció molt alta i que demostra que una gran part de la població vivia i moria en condicions molt precàries, ja que els hospitals en aquella època eren centres de beneficència i no pas centres sanitaris.

10- Els fills incògnits o abandonats representen el 2,26 % de tots els baptismes, xifra alta i que encara s'incrementa més en el període de 1645 a 1660. Aquest fet també ens demostra la misèria de l'època.

11- Els arxius parroquials demostren ser una font molt fiable i, per tant, ideal per recollir i estudiar el personal sanitari i les poques causes documentades de mort que tenim de l'època.

11. BIBLIOGRAFIA

11.1. FONTS DOCUMENTALS

Llibre de Baptismes i Òbits de Solsona núm. 1, (1565-1597).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre de Baptismes de Solsona núm. 2, (1598-1622).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre de Baptismes de Solsona núm. 3, (1622-1633).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre de Baptismes de Solsona núm. 4, (1633-1643).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre de Baptismes de Solsona núm. 5, (1643-1662).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre de Baptismes de Solsona núm. 6, (1662-1711).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre de Desposoris de Solsona núm. 1, (1597-1643).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre de Desposoris de Solsona núm. 2, (1644-1727).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre d'Òbits de Solsona núm. 2, (1597-1633).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre d'Òbits de Solsona núm. 3, (1634-1660).
Arxiu Diocesà de Solsona.

Llibre d'Òbits de Solsona núm. 4, (1660-1712).
Arxiu Diocesà de Solsona.

11.2. BIBLIOGRAFIA CRÍTICA

ALDEA BUENO, Juan Manuel. Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales de Santa Coloma de Centelles y de Sant Fruitós de Balenyà de los siglos XVI-XVIII . Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1993.

ALEGRET i LLORENS, Carme. Causes de mort, taxes de mortalitat i recull de dades de personal sanitari de l'Arxiu Parroquial de Sant Esteve de Tordera. Segle XVII. Gimbernat, 1988. Vol. XI. 11-25 p.

ALTÉS i AGUILÓ, Francesc X. Metges, cirugians i apotecaris del segle XVI al monestir de Montserrat. Gimbernat, 1991. Vol. XV.19-26 p.

ÁLVAREZ i GALERA, Miquel Àngel. Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Sadurní d'Anoia, Sant Pere de Riudebitlles, Gelida i parròquies del terme de Subirats (Alt Penedés). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1991.

BABIANO i ORTIZ DE ZÁRATE, Carles. La farmacia Pallarés de Solsona. Contribució a la genealogia dels apotecaris Pallarés. Gimbernat, 1988. Vol. X. 27-38 p.

BACH i RIU, Antoni. Ordes i congregacions religioses existents al bisbat de Solsona en el temps de la seva creació. L'Erol, 1993. Núm. 41. 31-35p.

BADA i ELIAS, Joan. 1593:La fundació del bisbat de Solsona. L'Erol, 1993. Núm. 41. 47-50 p.

BARQUINERO i MÁÑEZ, Margarita. Aspectos sanitarios del archivo parroquial de la parroquia de Sant Just i Pastor de Barcelona.. Siglo XVIII. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1991.

BARTRINA i COROMINAS, Enric. La ciutat de Solsona i els 400 anys del bisbat. L'Erol, 1993, Núm. 41. 63-65 p.

BERNARDO PANIAGUA, J.M.. Significado científico del léxico médico en lengua catalana (siglo XV). Gimbernat, 1984. Vol. I. 8-29 p.

CAHISA i MUR, Manuel; HERVÀS i PUYAL, Carles. Aspectes sanitaris del pas dels militars per la vila d'Olot durant el segle XVII, segons els llibres sacramentals d'obits de l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot. Gimbernat, 1991. Vol. XIV. 79-89 p.

CALBET i CAMARASA, Josep Ma.; CORBELLA i CORBELLA, Jacint. Diccionari biogràfic de metges catalans. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana-Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona, 1981-1983. 3 volums.

CALBET i CAMARASA, Josep Ma.; ESCUDÉ i AIXELÀ, Manuel Ma.. Aspectes sanitaris olotins del segle XVII (Nota prèvia). Gimbernat, 1987. Vol. VIII. 35-52 p.

CALBET i CAMARASA, Josep Ma.; ESCUDÉ i AIXELÀ, Manuel Ma.. Aspectes històrics dels infants abandonats. Gimbernat, 1988. Vol. X. 47-64 p.

CALBET i CAMARASA, Josep Ma.; VALLRIBERA i PUIG, Pere. Medecina i societat a l'Espluga de Francolí, (segles XVIII i XIX). Barcelona: Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona, 1990.

CAMPS i SURROCA, Manuel; CAMPS i CLEMENTE, Manuel. Aspectes sanitaris de l'Arxiu de Sant Joan de Lleida. Barcelona: Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona, 1983.

CAMPS i SURROCA, Manuel; CAMPS i CLEMENTE, Manuel. La pesta de meitats del segle XVIII a Catalunya. Lleida: Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona, 1985. 346-349 p.

CAMPS i SURROCA, Manuel; CAMPS i CLEMENTE, Manuel; ALER i IBARZ, Carles. Algunes conductes del segle XVI a Catalunya. Gimbernat, 1988. Vol IX. 57-73 p.

CAMPS i SURROCA, Manuel. Evolució i anàlisi de les conductes mèdiques a Catalunya. Gimbernat, 1988. Vol. X. 77-93 p.

CORBELLA i CORBELLA, Jacint. Evolució històrica de la medicina a Catalunya. Discurs inaugural del VIè. Congrés d'Història de la Medicina Catalana a Manresa. Barcelona: Laboratoris Esteve S.A., 1990. 18-21 p.

COSTA Y BOFARULL, Pbro. Domingo. Memorias de la ciudad de Solsona y su Iglesia. Barcelona: Ed. Balmes, 1959. (Biblioteca Histórica de la Biblioteca Balmes). Vol. 2.

CURTÓ i SOLER, Conrad. Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genis de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i de Santa Creu de Cabrils, en els segles XVI, XVII i XVIII. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1990.

DICENTA SOUSA, Manuel. Aspectos sanitarios del archivo parroquial de la Purificación de Santa Maria de Ciutadella, 1566-1666. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1988.

DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. La sociedad española en el siglo XVII. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1963. Tom I.

ELLIOT, J.H.. La Revolta Catalana 1598-1640. (Traductor: Josep Vallverdú). Barcelona: Ed. Vicens-Vives, 1989.

ESCUDE i AIXELÀ, Manuel Ma.. Aspectos sanitarios del archivo de la Iglesia de San Bartolomé y Santa Tecla de Sitges en el siglo XVIII (1701-1800). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1986.

FALP PLANA, J.. Topografía médica de Solsona y distritos adyacentes. Barcelona: Tipografía de la Casa Provincial de Caridad, 1901.

FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Luis. Aspectos sanitarios del Archivo Diocesanal de la Catedral de Tarragona, siglo XVIII. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1987.

GASOL i ALMENDROS, Josep Ma.; PLADEVALL i FONT, Antoni; BACH i RIU, Antoni. El Bages, El Berguedà i el Solsonès. Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1981.

GRASA MURO, José Luis. Aspectos sanitarios del Archivo Diocesanal de la Catedral de Tarragona, (1550-1700). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1988.

IGLÉSIES i FONT, Josep. Fogatge de 1553, estudi i transcripció. Fundació Salvador Vives i Casajuana. Barcelona: Ed. R. Dalmau, 1979.

- IGLÉSIES i FONT, Josep. El cens del Comte de Floridablanca, 1787, (Part de Catalunya). Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona: Gràfiques Marina S.A. 1961. Tom I.
- LAIN ENTRALGO, Pedro. Historia de la Medicina. Barcelona: Editorial Salvat, 1982.
- LLORENS i SOLÉ, Antoni. Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya. Lleida: Ed. Virgili i Pagès S.A., 1986-87. Volums I i II.
- MONTAÑÀ i BUCHACA, Daniel. Aspectes sanitaris dels arxius de les parròquies del terme i vila de Terrassa als segles XVI, XVII i XVIII. Barcelona: Seminari Pere Mata, Universitat de Barcelona. 1987.
- MONTAÑÀ i BUCHACA, Daniel. Els estudis de Medicina a la Universitat Literària de Solsona. Gimbernat, 1988. Vol. IX. 247-256 p.
- NADAL i FARRERAS, Joaquim. Conèixer la Història de Catalunya (Del segle XVI al XVIII), Barcelona: Ed. Vicens-Vives, 1983. Vol. 3.
- NADAL i FARRERAS, Jordi. La población española (s XVI-XX). Barcelona: Ed. Ariel, 1966.
- PARETS, Miquel. Dietari d'un any de pesta, Barcelona 1651. Vic: Eumo Editorial, 1989.
- PAU i ROIGÉ, Jordi. Aspectes sanitaris dels arxius parroquials del PRIORAT (segles XVI-XVIII). Barcelona: Seminari Pere Mata, Universitat de Barcelona. 1993.
- PERPIÑÀ i GUTIERREZ, Carles. Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la regió central del Baix Llobregat. Segles XVI, XVII i XVIII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1988.
- PLADEVALL i FONT, Antoni. Origen i delimitació de la diòcesi de Solsona. L'Erol, 1993. Núm. 41. 51-55 p.
- PUJOL i BERTRAN, Antoni. Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Pollença. Segle XVII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1990.

- PUJOL i ROS, Joan. Aspectes sanitaris de la vila de Gironella en el segle XVIII. Gimbernat, 1990. Vol. XIII. 201-214 p.
- RAFAT i SELGA, Francesc. La Biblioteca d'un metge manresà a primers del segle XV. Gimbernat, 1988. Vol. IX. 287-291 p.
- RAFAT i SELGA, Francesc. Metges, cirurgians i hospitals de Manresa a finals del segle XIII. Gimbernat, 1990. Vol. XIII. 215-227 p.
- RAFAT i SELGA, Francesc. Rajadell als segles XVI-XVII. Aspectes mèdico-sanitaris. Masos, safrà, occitans i pesta negra. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1993. (Monogràfics. Núm 11). 154-158 p.
- RAFAT i SELGA, Joan. Aspectos de la medicina en Manresa (siglos XIII al XVII). Llibre d'Actes del 1er. Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana, 1971. Vol. I. 91-126 p.
- REMON i GIL, Julio. Aspectos sanitarios del archivo de la parroquia de Santa Ana de Buñuel (Navarra) 1566-1989. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1990.
- RIERA i SOCASAU, Joan Carles. Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales del Valle de Aran. Siglos XVII y XVIII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1990.
- ROVIRA i VIRGILI, Antoni; SOBREQÜÉS i CALLICÓ, Jaume. Història de Catalunya. Bilbao: Ed. La Gran Enciclopedia Vasca, 1979. Vol. VIII.
- SALLÉS i PLANAS, Lluís. Les morts violentes a Solsona de 1565 a 1665. Gimbernat, 1988. Vol. X. 303-306 p.
- SALLÉS i PLANAS, Lluís. Les morts violentes a Solsona de 1666 a 1700. Gimbernat, 1990. Vol. XIII. 257-260 p.
- SALLÉS i PLANAS, Lluís. Persones dedicades a la sanitat a Solsona del 1565 al 1700. Metges, farmacèutics i salut pública. (Estudis històrics de la Catalunya Interior). Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1990. (Miscel·lània d'Estudis Bagencs. Núm. 7). 193-202 p.

- SÁNCHEZ i RIPOLLÉS, Josep Ma.. Dades i esdeveniments mèdics del segle XVIII a la comarca de l'Alt Camp. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1986.
- SELGA UBACH, Simeó. Parròquia de Sant Pere i Sant Feliu de Salo i sufragània de Santa Margarida de Mejà. La qüestió dels albats i mortalitat infantil 1722-1770. Manresa: Edició pròpia, 1991.
- SERRA i COMA, Roser. Mostra de remeis casolans de l'època moderna. Metges, farmacèutics i salut pública (Estudis històrics de la Catalunya Interior). Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1990. (Miscel·lània d'Estudis Bagencs. Núm. 7). 209-215 p.
- SERRA i SALA, Joan Maria; SERRA i SANTALLUSIA, Josep Antoni. Bages, Berguedà i Solsonès. Barcelona: Ed. A.A.P.S.A. Rosa Sensat, 1981. 57-58p.
- SERRA i VILARÓ, Joan. Universidad Literaria de Solsona. Tarragona: Ed. Sugrañes Hnos. 1953.
- SERRAMALERA i COSP, Pere. Metges, cirurgians i apotecaris en la vila de Sitges durant el segle XVII. Gimbernat, 1988. Vol. IX. 333-345 p.
- SOLÉ i SABARÍS, Lluís (Dir.). Geografia de Catalunya. Barcelona: Ed. AEDOS, 1975. Vol. II. 493-510 p.
- SPUCH SÁNCHEZ, Juan A.. Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales de la Iglesia de San Justo y San Pastor de Barcelona. Siglo XVII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1989.
- TERMES, Josep (Coordinador). Història Universal, "Catalunya, València i Mallorca". Barcelona: Editorial 92 S.A., 1993. Vol.8.
- TOLL i CLAVERO, Josep R.. Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Sant Martí de Sant Celoni (1567-1800). Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1991.
- TORRAS i SALLÉS, Joaquin. Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales del arciprestazgo de Sant Joan de les Abadesses durante los siglos XVI, XVII, XVIII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1993.

- TORRAS i SERRA, Marc. Els bens de l'hospital de Sant Andreu de Manresa en el segle XVII. Gimbernat, 1990. Vol. XIII. 293-303 p.
- TORRES i SANS, Xavier. Els bandolers (s. XVI-XVII). Vic: Eumo Editorial, 1991.
- TRUJILLO-BENCOMO IZQUIERDO, Neldo. Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales de Arenys de Mar y Arenys de Munt. Siglo XVIII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1991.
- VICENTE GUILLEN, Antonio. Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales de El Vendrell (Baix Penedès) 1580-1800. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1987.
- VILAR, Pierre. Catalunya dins l'Espanya Moderna: El medi històric. Barcelona: Edicions 62, 1968. 3a. edició, Vol. II.
- VILAR, Pierre (Dir.); SALES, Núria. Història de Catalunya: Els segles de la decadència. Barcelona: Edicions 62, 1989. Vol. 4.
- VILARDELL i YNARANJA, Miquel. Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la comarca d'Osona: El Lluçanès. Segles XVI, XVII i XVIII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1992.
- ZURDO PELAEZ, José Luis. Aspectos sanitarios del archivo de la Iglesia de Sant Antoni Abat de Vilanova i la Geltrú en el siglo XVIII. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. 1988.